

**ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ПРИВАТНИЙ ЗАКЛАД
«ДНІПРОВСЬКИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»**

**КРИТЕРІЇ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНИХ
ДОСЛІДЖЕНЬ З ВИКОРИСТАННЯМ ПОЛІГРАФУ ТА ОРГАНІЗАЦІЇ
МОНІТОРІНГУ ЯКОСТІ ЇХ ПРОВЕДЕННЯ**

Методичні рекомендації

Дніпро-2022

Деркач Л.М., Спіріна І.Д., Татарінов В.І., Пеньков С.В.

Критерії оцінювання ефективності психофізіологічних досліджень з використанням поліграфу та організація моніторингу якості їх проведення : метод. рекомендації. Дніпро : ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет», 2022. - 48 с.

Рецензенти:

ОХРАМІЙ Г.В., доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри фізичної культури, спорту та здоров'я ДВНЗ «Український державний хіміко-технологічний університет»

*Обговорено та схвалено
на засіданні кафедри туристичного та готельно-ресторанного бізнесу
ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет»
«__» _____ 2022 року, протокол № ____.*

*Рекомендовано до друку
Науково-методичною радою
ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет»
23 червня 2022 року, протокол № ____.*

ЗМІСТ

1. Загальні положення.....	4
2. Організація та правове регулювання поліграфічних досліджень в Україні.....	8
3. Судово-психологічна експертиза з використанням поліграфу.....	22
4. Критерії оцінки ефективності психофізіологічних досліджень з використанням поліграфу.....	26
5. Організація моніторингу якості проведення психофізіологічних досліджень із застосування поліграфу.....	43
6. Висновки.....	48

1. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Об'єкт дослідження – психофізіологічна експертиза з використанням поліграфу

Предмет дослідження – критерії оцінки ефективності психофізіологічних досліджень з використанням поліграфу та організація моніторингу якості їх проведення.

Методи дослідження. Реалізація поставлених завдань здійснюється за допомогою описового методу (при визначенні особливостей національної системи запобігання та протидії корупції), методу спостереження (для виявлення тенденцій у сфері участі структур громадянського суспільства в антикорупційній діяльності), порівняння (під час співставлення вітчизняного та зарубіжного досвіду реалізації антикорупційної політики; логіко-класифікаційного методу (при виявленні підходів та методів до впровадження міжнародних антикорупційних практик), методів компонентного аналізу та синтезу (для виявлення особливостей процесу гармонізації та впровадження міжнародних документів у сфері запобігання корупції).

Актуальним питанням розвитку психофізіологічних досліджень з використанням поліграфу приділяється суттєва увага в сучасній психофізіологічній, психологічній, юридичній психології та психіатрії.

Теоретико-методологічна база наукових здобутків фахівців як вітчизняних, так і зарубіжних базується на комплексному, міждисциплінарному підході до етапів ініціювання проведення психофізіологічних досліджень осіб із застосуванням поліграфу.

Сучасний стан та перспективи розробленості проблематики тестування із використанням поліграфу в Україні висувають першочерговим завданням вирішення проблеми достовірності наукових розвідок та сучасної практики.

Проблемні питання як психофізіологічної, так і психіатричної експертизи з використанням поліграфу активно використовуються у вітчизняній правозастосовній практиці, зокрема у кримінальному судочинстві.

Одна з **актуальних, але малодосліджених, дискусійних проблем** у цьому аспекті, є проблема достовірності психофізіологічної експертизи з використанням поліграфу та її результатів у кримінальному судочинстві як України, так і у різних країнах світу.

Психофізіологічне дослідження із застосуванням поліграфа можна визначити як **процес дослідження динаміки психофізіологічних реакцій досліджуваної особи у відповідь на надані стимули, який реалізується із застосуванням поліграфу.**

Психофізіологічна експертиза базується на певній закономірності організму людини як емоційне напруження, що проявляється в певних фізіологічних реакціях людини.

Подальший аналіз зафіксованих реакцій та їх порівняння дозволяє поліграфологу, ймовірно, зробити висновок про наявність прихованої інформації або причетність індивіда до певної ситуації.

Достовірність таким чином отриманих реакцій є предметом наукової суперечки між спеціалістами-поліграфологами (психологами) та юристами. Протиріччя полягає в шляхах оцінювання достовірності доказів отриманих під час поліграфічного тестування.

Достовірність в кримінальному, цивільному судочинстві означає оцінку доказів (наприклад, показань свідків, потерпілих, підозрюваних, обвинувачених).

В психофізіологічних та психологічних наукових працях достовірність пов'язна із висуванням експертної гіпотези про достовірність показань особи у рамках проведеного дослідження.

Гене́за методу психофізіологічної діагностики поліграфом реалізувалася завдяки інноваційним технологіям, які побудовані на урахуванні критеріїв валідності та надійності тестування.

Для потреб оцінки достовірності інформації українськими та зарубіжними науковцями застосовуються новітні технології, зокрема:

- EyeDetect
- Аналіз викликаних потенціалів мозку
- Вимір динаміки зміни температури особистості
- Нейропсихологічний аналіз профілів психофізіологічних реакцій особи з урахуванням функціональної асиметрії півкуль головного мозку(ліво-право півкульний профіль)- автор- проф.Деркач Л.М.
- Методика емоційної зрілості для оцінки схильності до обману- автор- проф. Чебикін О.Я.
- Методика оцінки толерантності осіб до розумових та фізичних навантажень – автор- проф.Охромій Г.В. та інші. для

Таким чином, задля наукового, мультидисциплінарного підходу у вирішенні проблеми критеріїв ефективності психофізіологічних досліджень та організації моніторингу якості їх проведення **ми обґрунтували:**

- **визначення** історичних етапів виникнення та становлення поліграфічного методу в психофізіологічних дослідженнях;

- **систематизували** теоретико-методологічні крос-культурні підходи, що покладаються в основу використання та інтерпретації даних поліграфічного методу;

-узагальнили науково- методичні уявлення категорій, що використовуються в змісті поліграфного методу на основі вітчизняного та зарубіжного досвіду;

-висвітлили американський та європейський досвід валідазації психофізіологічних досліджень , системи критеріїв для оцінки якості поліграфічних даних;

визначили необхідність інтеграції української науки та практики з європейською та американською системою забезпечування якості психофізіологічних досліджень із використанням поліграфу;

-подали дві пропозиції щодо розширення можливостей поліграфного методу дослідження обману із використанням авторських інноваційних підходів: **комплексного нейропсихолінгвістичного підходу**, сфокусованого на отриманні даних про індивідуальний когнітивний профіль психофізіологічних реакцій ліво- та праворуких особистостей (автор – проф.Деркач Л.М.).У зв'язку з цим теоретичну та практичну значущість становлять спроби використання способів дивергентності (гнучкості) мислення, що створює можливості для альтернативних шляхів вирішення проблеми, що аналізується.

Наступна пропозиція стосується **способів оцінки толерантності до розумових та фізичних навантажень особистості**.Запропонована методика діагностики властивостей нервової системи за психомоторними показниками Є.П.Ільїна (модифікована Г.В.Охромій), яка направлена на діагностику лабільності(швидкість реакції на навантаження) та сили (здатності) утримувати темп навантаження) нервової системи.

Отже, ми виокремили вихідні положення нашого пілотажного проекту, і в руслі нашого дослідження суттєвим вбачаємо підкреслити, що в умовах жорсткої сучасності, пов'язаною із російсько-українською війною, ґрунтовність, валідність, достовірність критеріїв оцінки психофізіологічних досліджень обману поліграфним методом, послугує внеском українських науковців в Перемогу, а також спробою забезпечення якості європейських стандартів.

Метою роботи є підвищення на національному рівні ефективності використання критеріїв оцінки ефективності психофізіологічних досліджень та моніторингу якості їх проведення, розроблення системи валідних критеріїв їх оцінювання з використанням поліграфного методу на основі зарубіжного та вітчизняного досвіду.

Об'єкт дослідження – поліграфний метод та психофізіологічні методики для оцінки схильності до обману.

Предмет дослідження – критерії валідності та надійності психофізіологічної діагностики з використанням поліграфу.

Методи дослідження. Реалізація поставлених завдань здійснюється за допомогою теоретичного аналізу та систематизації підходів, а також емпіричних результатів, що містяться в психофізіологічній, психологічній, психіатричній та юридичній літературі з проблеми дослідження; описового методу (при визначенні організації та правового регулювання поліграфічних досліджень), методу спостереження (для виявлення тенденцій у сфері судово-психологічної експертизи), порівняння (під час співставлення вітчизняного та зарубіжного досвіду використання поліграфу та методик для оцінки схильності до обману); логіко-класифікаційного методу (при виявленні підходів та методів до впровадження міжнародних поліграфічних практик).

Наукова новизна одержаних результатів:

Результати дослідження відкривають перспективи подальших комплексних досліджень в галузі психофізіологічного аналізу показань свідків і підозрюваних за матеріалами кримінальних впроваджень, що значно виходить з рамки технологічних можливостей поліграфу, але суттєво доповнює достовірність, належність та допустимість доказів.

Розширено та доповнено уявлення про індивідуально-психологічні особливості проявів (індексів профілів) психофізіологічних реакцій право-та-лівопівкульних особистостей під час поліграфічного дослідження.

Набуло подальшого розвитку знання про методи діагностики властивостей нервової системи за психомоторними показниками лабільності та сили нервової системи.

Практичне значення одержаних результатів.

Зміст теоретико-методологічних узагальнень може бути використаний у процесі підготовки спеціалістів-графологів. Отримані результати визначили нові резерви щодо можливостей розробки теоретичної моделі поліграфічного дослідження для впровадження комплексної апаратурної поліграфічної методики.

2. ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПОЛІГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В УКРАЇНІ

ДНІПРОВСЬКИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ КАФЕДРА ПРАВА

В. Татарінов

Ст. викладач кафедри права

Щодо питань організації та правової регламентації проведення поліграфологічних досліджень в Україні

Поліграфологічне дослідження – це спеціальний захід, який організовується та проводиться відповідно до певних правил і є безпечним для здоров'я людини.

Поліграф – звичайний медико-біологічний прилад, призначений для одночасної реєстрації кількох фізіологічних показників організму людини, що виникають у відповідь на питання, що перед ним ставляться. Процедура дослідження на поліграфі передбачає використання спеціальних датчиків, які кріпляться на тілі людини, яка піддається перевірці.

Поліграфологічні дослідження мають дві складових, по-перше, це наукова діяльність, по-друге – дослідна. І обидві ці складові діють як одне ціле під час дослідження. Тому від особи, яка проводить таке дослідження вимагається наявність спеціальної освіти, практичних навичок, а також суворого дотримання методик, встановлених нормативними документами.

Дослідженню піддається пам'ять людини, в якій фіксується якийсь час, а іноді й все життя, зберігається інформація про події, що відбувалися у його житті. Якщо події чи явища, що сталися з людиною викликали бурхливі емоції, привернули підвищену увагу, то подібні події, явища міцно фіксуються у довгостроковій пам'яті (підсвідомості) людини. Таку суб'єктивно значиму інформацію неможливо спеціально забути, «стерти» чи «видалити» з пам'яті людини, крім випадків психічних захворювань.

В основі поліграфологічного дослідження лежить принцип психофізіологічного феномену, тобто психічного переживання людиною інформації, яку він отримує від зовнішнього середовища. Під час дослідження поліграфолог – фахівець із інструментальної детекції брехні, ставить необхідні спеціально підібрані питання, які стимулюють та активізують психіку особи, яка перевіряється.

Ідея даного принципу полягає в тому, що ці питання є для психіки досліджуваної людини стимулами, які активізують, як відповідні сегменти пам'яті людини, так і супутні пам'яті психічні процеси, а саме увага, емоції, відчуття, мислення, свідомість, установки тощо. Питання, задані поліграфологом у певній послідовності, стимулюють психічні процеси у людини, які, у свою чергу, впливають на її фізіологічний стан (дихання, серцебиття, мимовільні рухи, артеріальний тиск тощо). Ці зміни фіксуються

датчиками поліграфа, що дозволяє, хоч і побічно, судити про ті зміни, що сталися у психіці людини у відповідь на поставлені запитання.

Метою поліграфологічного дослідження є непряме, опосередковане виявлення потрібної інформації, яка досліджуваним оцінюється як суб'єктивно важлива, за допомогою оцінки його фізіологічних реакцій, що виявляються у відповідь на поставлені запитання.

Питанням дослідження використання поліграфа приділяли увагу: Г.А. Злобін, С.А. Яні, В.М. Тертишник, Г.Г. Андреев, М.Г. Любарський, Р.С. Белкін, К.В. Беляєв, О.Г. Бондарчук, Я.М. Ковч, Я.Ф. Комісаров, О.І. Мотляк, С.В. Поповічева, В.Ф. Якутко, Д.А. Мовчана, О.І. Мотляха, Т.А. Лешковича, С.В. Поповічева тощо, а також практичні працівники.

Завдання, яке ставиться перед поліграфологом під час дослідження це виявити наявність або відсутність у пам'яті досліджуваної людини певної інформації. При спробі людини приховати таку інформацію, її організм підсвідомо, мимоволі відчуває стан мікростресу, рівень якого залежить від важливості цієї інформації для людини. Такі незначні зміни, нехай навіть короточасні, не завжди помітні для ока людини, але зміни стану організму (підвищення тиску та потовиділення, почастищення серцебиття та дихання) фіксуються високочутливими датчиками поліграфа.

Суть специфіки такого дослідження полягає в тому, що людині, яка піддається такому дослідженню властивий стан страху (тривоги, занепокоєння). Це проявляється в тому, що невинним людям властивий страх можливо помилкового звинувачення і, як наслідок - незаслужене покарання. Тим же, хто намагається приховати свої знання про те, що цікавить дослідника, приховати правду про свої діяння - властивий страх викриття та покарання за скоєне.

Рівень кров'яного тиску, ритм дихання, інтенсивність потовиділення, реакцію очних зіниць - це основні фізіологічні показники, які реєструються поліграфами і вони є об'єктивними, а дати їм оцінку може тільки фахівець – поліграфолог, який використовує для цього спеціальні методики.

Фактичною основою використання поліграфа є потрібна, але прихована людиною інформація, яку необхідно об'єктивізувати. Саме фактори «потрібна, але прихована» та «необхідно об'єктивізувати» зобов'язують поліграфіста організовувати та проводити дослідження, дотримуючись моральних аспектів та керуватися законодавством України. Проте слід зазначити, що нині в Україні єдиного нормативного акту, який регулював би застосування поліграфа в різних сферах суспільного життя, немає. На сьогоднішній день не існує також жодних заборон на придбання та застосування поліграфу. На нашу думку такий акт є необхідним, як і отримання дозволу /ліцензія/ на застосування поліграфа тому, що за останні роки набуло поширення використання поліграфів, як в практичній діяльності правоохоронних органів, так і при прийнятті людини на роботу.

Дослідження на поліграфі це завжди вплив на психіку людини, яка перевіряється, тому така діяльність вимагає спеціальної освіти з отриманням

офіційного документа єдиного зразка, а також практичного досвіду та дотримання встановлених методик.

Слід наголосити, що перевірка на поліграфі — справа добровільна і може проводитись лише за письмовою згодою випробуваного. При цьому прилад, на якому проводиться опитування, обов'язково має бути сертифікований, а сама процедура перевірки суворо регламентована. Відмова від проходження поліграфа при цьому не повинна фіксуватися документально.

У ч. 2 ст. 28 Конституції України передбачено: «Жодна людина без її вільної згоди не може бути піддана медичним, науковим чи іншим дослідям», у ст. 32 Конституції України закріплено: «Не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди».[1]

Наведена конституційна норма є відтворенням положень, які містяться у статті 5 Загальної декларації прав людини від 10 грудня 1948 р., у статтях 7 і 10 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права від 16 грудня 1966 р., у статті 3 Європейської конвенції з прав людини від 4 листопада 1950 р. та в деяких інших актах міжнародного законодавства. [2]

Основними міжнародними актами, які регулюють це положення в комплексі, є Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання від 10 грудня 1984 р., яка була підписана від імені Уряду Української РСР 27 лютого 1986 р. в Нью-Йорку і ратифікована Президією Верховної Ради Української РСР 26 січня 1987 р., [3] і Європейська конвенція про запобігання тортурам та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню, яка була підписана від імені України 2 травня 1996 р. в м. Страсбурзі і ратифікована Верховною Радою України Законом від 24 січня 1997 р. [4]

Результати поліграфологічного дослідження видаються тільки тим особам, які проходили перевірку.

Дослідження з використанням поліграфу, що проводяться нині в Україні, здійснюються у двох варіантах.

По-перше, перевірки загальноприйнятні чи стандартні /тестування/. Такі перевірки проводять поліграфологи, які працюють у державних чи комерційних структурах. Вони проводяться з метою вирішення питань особистого характеру, а також при кадровому відборі фахівців як у різні приватні комерційні структури, так і в спеціальні правоохоронні органи.

По-друге, з використанням поліграфа проводяться психологічні експертизи при розслідуванні кримінальних справ та в рамках адміністративного та господарського провадження. Результати таких експертиз можна використовувати як докази.

Що стосується першого напрямку перевірок з використанням поліграфу, то відповідно до Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності» від 02.03.2015 року № 222-VIII [5], Закону України «Про соціальні послуги» від 17.01.2019 № 2671- VIII - психофізіологічне тестування до переліку видів діяльності, що ліцензуються, не включено. [6]

Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» від 19.11.1992 р. [7] в статтях 17 та 74 не містить такого виду медичної діяльності, як психофізіологічне тестування, тому ця діяльність не стосується і медичної практики. Вона проводиться у межах господарської або підприємницької діяльності.

Першим хто почав використовувати поліграф в Україні, при кадровому відборі фахівців, було МВС України. З метою підвищення якості професійного та психологічного відбору працівників для роботи в органах внутрішніх справ, МВС України 28.08.2001 року видало Наказ № 743 «Про проведення експерименту щодо використання комп'ютерних поліграфів у діяльності органів внутрішніх справ». [8] Цим наказом МВС України дозволило використання поліграфа в оперативно-розшуковій діяльності органів внутрішніх справ.

Наступним кроком було прийняття у червні 2004 р. МВС України наказу № 842 «Про подальший розвиток служби психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів внутрішніх справ України» [9], який був зареєстрований в Мін'юсті України за № 1365/9964 27 листопада 2004 р. (Наказ втратив чинність на підставі Наказу Міністерства внутрішніх справ N 88 ([z0348-19](#)) від 06.02.2019). Цим наказом МВС України офіційно закріпило використання поліграфа у кадровому відборі та під час проведення службових перевірок кандидатів для навчання у системі МВС.

З метою поліпшення ефективності діяльності Міністерства доходів і зборів України та його територіальних органів, попередження та виявлення корупційних, інших правопорушень у сфері службової діяльності, дієвого супроводження оперативно-службової діяльності, а також покращення роботи з персоналом Міністерством доходів і зборів України 02.08.2013 року було прийнято наказ № 329 [10], зареєстрований у Міністерстві юстиції України 11.10.2013 року за № 1748/24280, яким було затверджено Інструкцію щодо застосування комп'ютерних поліграфів у роботі Міністерства доходів і зборів України. Підставою для необхідності застосування поліграфа є документально підтверджені сумніви у правдивості інформації, що надається особою щодо обставин, які є предметом розслідування або перевіряються у встановленому законодавством порядку службовими (посадовими) особами Міндоходів, його територіальних органів коли іншим шляхом отримати будь-які відомості щодо них неможливо.

Верховна Рада України у липні 2015 р. прийняла Закон № 580-VIII «Про Національну поліцію» [11]. У статті 50 цього закону передбачалося застосування поліграфа до осіб, які виявили бажання вступити на службу до поліції, за їх згодою. Прийняття цього закону дало поштовх, в організаційному плані, до застосування та використання поліграфа в інших силових відомствах України.

Окрім цього, Наказом МВС України від 13.11.2017 р. № 920 була затверджена Інструкція про порядок використання поліграфів у Національній поліції України [12]. У цій інструкції зазначено, що опитування з використанням поліграфа спеціально упорядкований та науково

обґрунтований комплекс засобів одержання, зіставлення та інтерпретації психофізіологічних реакцій людини у відповідь на психологічні показники.

З метою визначення принципів, напрямів організації та проведення психофізіологічного дослідження персоналу із застосуванням поліграфа у Міністерстві оборони України та Збройних Силах України 14.04.2015 № 164 була прийнята Інструкція з організації та проведення психофізіологічного дослідження персоналу із застосуванням поліграфа у Міністерстві оборони України та Збройних Силах України [13], яка була затверджена Наказом Міністерства оборони України у редакції наказу Міністерства оборони України від 22 липня 2019 року № 394. Названа інструкція була зареєстрована 22 квітня 2015 року за № 377/2692 в Міністерстві юстиції України.

З метою подальшого розвитку, вдосконалення, уніфікації та стандартизації використання поліграфу в Україні, наказом Державного підприємства «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості» № 378 від 15.11.2016, яке в Україні виконує функцію Національного органу зі стандартизації було вперше прийнято та затверджено національний стандарт України ДСТУ 8692:2016 «Поліграфи. Технічні умови» [14].

Верховною Радою України 17 вересня 2020 року був прийнятий Закон України № 912- IX «Про розвідку», котрий визначив правові та організаційні засади функціонування розвідки, правовий статус і соціальні гарантії співробітників розвідувальних органів України та осіб, залучених до виконання розвідувальних завдань, а також порядок здійснення контролю за розвідкою. В ст. 31 названого закону зазначено, що перед призначенням на посаду в розвідувальному органі особа, а також у визначених актами розвідувального органу випадках співробітник такого органу проходить психофізіологічне дослідження із застосуванням технічних засобів фіксації реакцій людини [15].

Наказом від 17.09.2021 № 293 була затверджена Інструкція про порядок проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа в органах прокуратури України. [16] Названою Інструкцією були визначені основні принципи, завдання, умови організації та проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа в органах прокуратури України. Передбачалося, що для проведення дослідження використовується поліграф, який відповідає вимогам ДСТУ 8692:2016, має декларацію про відповідність і висновок державної санітарно-епідеміологічної експертизи України. Використання для проведення досліджень в органах прокуратури поліграфів, які не відповідають цим вимогам, забороняється. Метою проведення дослідження є отримання орієнтувальної інформації, з'ясування ступеня її достовірності та повноти, отримання додаткових відомостей, які можуть використовуватися у службовій діяльності органів прокуратури у порядку та випадках, визначених законодавством.

Дані нормативні акти, а також де які інші акти силових структур, поширюються виключно на дослідження, що проводяться співробітниками зазначених установ.

Як зазначалося вище психологічні експертизи при розслідуванні кримінальних справ та в рамках адміністративного, та господарського провадження може застосовуватися поліграф. Подібні експертизи проводяться з метою формування доказової бази у судовому процесі чи під час досудового слідства. Результати психологічної експертизи на поліграфі мають таку саму вагу, як і результати інших експертиз (трасологічної, почеркознавчої, балістичної) і є доказом для суду та слідства.

Кримінально-процесуальний кодекс України в ст. 84. вказує на те, що доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому цим Кодексом порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню. Процесуальними джерелами доказів є показання, речові докази, документи, висновки експертів. [17]

Цивільний процесуальний кодекс України в ст. 76 також передбачає, що доказами є будь-які дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин (фактів), що обґрунтовують вимоги і заперечення учасників справи, та інших обставин, які мають значення для вирішення справи. Ці дані встановлюються висновками експертів.

Підставою для використання поліграфа, для проведення психологічних експертиз, став наказ № 1350/5 «Про внесення змін в наказ Міністерства юстиції України від 08 жовтня 1998 року № 53/5», а саме в частину Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз і експертних досліджень, який був прийнято відповідно до статей 7,8 Закону України «Про судову експертизу».

Цим наказом Мінюст доповнив Розділ VI «Психологічна експертиза» новим пунктом 6.8 такого змісту: «З метою отримання орієнтуючої інформації можуть проводитися опитування із застосуванням спеціального технічного засобу – комп'ютерного поліграфа». Тобто результати застосування науково-технічного приладу поліграфа офіційно набули ваги значимих орієнтуючих інформаційних даних для кримінальних, цивільних, адміністративних, господарських та інших проваджень, а також для забезпечення запитів зацікавлених фізичних (юридичних) осіб.

У підпункті 6.8.1 цього розділу Мінюст визначив предмет опитування із застосуванням спеціального технічного засобу – комп'ютерного поліграфа та отримання орієнтуючої інформації, з наступних питань:

- ступеня вірогідності повідомленої інформації опитуваною особою;
- повноти наданої опитуваною особою інформації;
- джерел отримання опитуваною особою інформації;
- уявлення опитуваної особи про конкретну подію;
- іншої орієнтуючої інформації, яка необхідна для конструювання версій розслідування конкретних подій.

Мінюст у п/п 6.8.2. також попередив, що такі опитування можуть проводитись тільки за наявності письмової згоди особи, яка проходить опитування [18].

Ми можемо сказати, що підставою для проведення судової психологічної та судово-психофізіологічної експертизи з використанням поліграфа в Україні є законодавство України, яке дає достатнє розуміння всім учасникам судового процесу, що питання регламентації використання поліграфа під час проведення судово-психологічної експертизи здійснюється відповідно до чинних законів та нормативних актів.

До сказаного можна додати, що, згідно з постановою Пленуму Верховного суду України від 30.05.1997 № 8 «Про судову експертизу у кримінальних та цивільних справах», ухвалення рішення про визначення способу, методу, а також технічних засобів необхідних під час проведення експертизи є компетенцією експерта. У методологічному питанні, методики, які використовуються судовим експертом психологом (поліграфологом) при проведенні судово-психологічної експертизи з використанням поліграфу, повинні відповідати вимогам пункту 152 Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджених наказом Мін'юсту України від 08.10. 53/5, а саме відбиратися «з урахуванням специфіки ... і конкретних питань, поставлених перед психологічною експертизою», бути загальновідомими в науковій практиці або авторськими модифікаціями і пройшли необхідну «апробацію» [19].

Останнім часом значно частіше можна почути про використання поліграфа у сфері трудових відносин.

Відомо, що ринкові відносини в Україні значно підвищили попит на кваліфіковані кадри. Роботодавець зацікавлений не тільки в наявності професійних знань та досвіду роботи в сучасних умовах претендента, але він повинен задовольняти високі вимоги лояльності по відношенню до свого роботодавця. Тому за останні роки зростає кількість приватних компаній, торгових фірм, охоронних та інших підприємств, які на користь забезпечення комерційної безпеки епізодично або на регулярній основі використовують поліграф при відборі або перевірці кадрів.

Як показує практика використання поліграфа приватними підприємствами спостерігається здебільшого за такими напрямками:

- просіювання, перевірка на благонадійність персоналу, який наймається на роботу;
- профілактичні періодичні та/або вибіркові опитування з використанням поліграфу працюючого персоналу;
- опитування працівників у ході службових розслідувань.

Тому мимоволі як у працівників так і у роботодавців постає питання, а які правові підстави є в Україні для організації застосування поліграфу у сфері трудових відносин. Наскільки перевірки працівника чи претендента на зайняття певної посади та отримані дані про нього є законними, це по-перше, і по-друге, - які наслідки для них можуть створити результати

тестування.

Наявні на сьогоднішній день правові документи, якими має керуватися експерт – поліграфолог:

по-перше, це закони та підзаконні акти;

по-друге, локальні нормативні акти, тобто, розроблена документація конкретного підприємства, яка в жодному разі не має суперечити чинному законодавству України.

До законодавчих та нормативно-правових документів, які дозволяють на підприємстві роботодавцю ввести процедуру опитування на поліграфі, як серед працюючого персоналу, так і кандидатів на роботу, можна віднести:

- Конституція України;

- Кодекс законів про працю України;

- Господарський кодекс України;

- Цивільний процесуальний кодекс України;

- Постанова Кабінету Міністрів України «Про впорядкування застосування контрактної форми трудового договору» від 19.03.1994 р. № 170 із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ №1038 (1038-2000-п) від 27.06.2000.

Як зазначалося вище у статтях 28 та 32 Конституції України вказано, що проведення медичних чи інших досліджень щодо людини дозволено виключно за згодою цієї людини. Саме слова в Конституції «інших досліджень» на сьогоднішній день і є підставою для застосування поліграфу

Прямої законів або нормативно-правових актів, які б зобов'язували працівників чи претендентів на зайняття вакантної посади на приватних підприємствах проходити поліграф на сьогодні не існує.

На сьогоднішній день немає також і безпосередньої заборони або обмежень щодо проведення перевірки працівників на поліграфі, їх періодичності, підстав, а також ініціаторів проведення досліджень. У чинному законодавстві України містяться правові норми, які побічно регулюють застосування поліграфа у трудових відносинах.

Це вказує на те, що правове обґрунтування використання результатів тестування із застосуванням поліграфа вимагає завжди індивідуального підходу і має бути комплексним.

Відомо, що КЗпП України встановлює досить чітку процедуру щодо притягнення працівників до відповідальності (матеріальної чи дисциплінарної), тим більше для звільнення. Для звільнення працівника, який вчинив крадіжку на підприємстві, необхідне рішення суду, що набрало законної сили, чи постанови органу, до компетенції якого входить накладення адміністративного стягнення або застосування заходів громадського впливу. Щоб притягнути до відповідальності працівника за прогул роботодавцю у будь-якому разі необхідно отримати письмові пояснення порушника, а також письмові свідчення інших осіб (службові

записки, акти, інформація з технічних засобів про відсутність працівника на роботі та ін.). Якщо підставами притягнення працівника до відповідальності виступають лише результати тестування за допомогою поліграфа – дії роботодавця можуть бути оскаржені у судовому порядку, а звільнений працівник, з великою ймовірністю, буде відновлений на роботі. Інший приклад, при прийомі на роботу на заняття вакантної посади, проводилося тестування кандидата. За результатами тестування роботодавець одержав про претендента негативну інформацію. Його на роботу не взяли. Але причиною відмови в прийомі на роботу були не негативні результати тестування, а знайшли зовсім інші, ті, що названі в законі, тобто правові.

Отримані результати тестування на поліграфі не тягнуть за собою правових наслідків. Вони можуть бути використані та враховані, при прийнятті кадрових та інших організаційно-управлінських рішень щодо працівника, лише як інформація, що має орієнтуючий характер. Такі відомості можуть бути використані для висунування версій, визначення найбільш оптимальних шляхів щодо їх перевірки, пошуку доказів, прийнятих законом, організації подальшої перевірки кандидатів на роботу.

Статтею 21 КЗпП України трудовий договір визначається як угода між працівником та роботодавцем. Особливою формою трудового договору законодавець називає контракт в якому строк його дії, права, обов'язки і відповідальність сторін (в тому числі матеріальна), умови матеріального забезпечення і організації праці працівника, умови розірвання договору, в тому числі дострокового, можуть встановлюватися угодою сторін. Сфера застосування контракту визначається законами України [20].

Господарський кодекс України в ст. 46 також надає право підприємцям укладати трудові договори з працівниками. Відповідно до п. 8 ст. 65 цього кодексу: «Трудовий колектив підприємства становлять усі громадяни, які своєю працею беруть участь у його діяльності на основі трудового договору (контракту, угоди) або інших форм, що регулюють трудові відносини працівника з підприємством» [21].

Далі, у ст. 26 КЗпП України, передбачено можливість проведення перевірок при прийнятті на роботу з метою визначення відповідності працівника роботі, яка йому доручається. Умова про випробування/перевірку має бути зазначена у наказі про прийом на роботу.

У п. 2 ст. 40 КЗпП України визначено, що трудовий договір із працівником може бути розірваний у разі виявлення невідповідності цього працівника посаді, яку він обіймає.

З ініціативи роботодавця трудовий договір можна розірвати й інших випадках. Наприклад, винні дії керівника підприємства призвели до порушень у виплаті заробітної плати працівникам, винні дії матеріально-відповідального працівника, що спричинило втрату довіри до нього з боку роботодавця, вчинення працівником, який виконує виховні функції, аморального проступку, не сумісного з продовженням даної роботи.

Положенням «Про порядок укладання контрактів при прийомі

(найманні) на роботу працівників», яке затверджено Постановою Кабінету Міністрів України «Про впорядкування застосування контрактної форми трудового договору» від 19.03.1994 р. № 170, закріплено право роботодавця на припинення трудових відносин у тому числі з інших причин, не передбачених трудовим законодавством, але зазначених у трудовому договорі [22].

Укладаючи трудовий договір у формі контракту роботодавець та працівник можуть дійти згоди про включення до його тексту умову про обов'язковість проходження працівником перевірки на поліграфі. Додатково, відповідно до ст. 13 КЗпП України, до колективного договору, який укладається між роботодавцем та трудовим колективом, можна включити положення про проходження працівниками (усіх або залежно від посади) перевірки на поліграфі та її періодичність.

Як ми бачимо використання поліграфа на підприємствах державної, комунальної, приватної форми власності можливо не є порушенням закону. Але слід підкреслити, що спеціально орієнтованого законодавства щодо використання поліграфа в таких підприємствах, в рамках трудового договору, в Україні на сьогоднішній день немає.

Як показує практика використання поліграфа у правоохоронній та кадровій роботі, його застосування має відповідати певній системі. Ця система має визначатися єдиним законодавчим актом про поліграф. Він повинен назвати, на нашу думку, основні елементи цієї системи, а саме: правові, організаційні, психофізіологічні та ін. У той самий час кожен елемент цієї системи залежно від цілей і завдань цілком може вирішуватися локально, у межах конкретного міністерства чи відомства.

Ми бачимо, що перші кроки рядом міністерств уже зроблено, але вони зроблені за відсутності основного закону про застосування поліграфа в Україні, що значно знижує та гальмує сам факт становлення та розвитку цього напрямку загалом та породжує деякі проблеми.

Так, наприклад, говорячи про нормативно-правовий елемент не слід забувати, що іноді виникають та існують такі нормативно-правові моменти, які мають суто локальний характер та схильні до змін в залежності від ситуації в якій застосовується поліграф. Таки ситуації досить складно, а найчастіше й неможливо вказати в законі. Нині у наукових статтях здебільшого йде обговорення правових умов застосування поліграфа з метою недопущення порушення прав людини. І це потрібне та правильно. Але як бути і що робити, якщо результати обстеження показали негативний, звинувачуючи результати.

Можна, наприклад, у законі прописати про необхідність тестувати на поліграфі кандидатів при призначенні та обранні міністрів, депутатів, суддів, можна і кандидатів у президенти та повторювати таку перевірку через кожні 2-3 роки. Адже у суспільстві ми чуємо побажання про те, щоб ці особи проходили медичне обстеження. Але тут же виникає питання, а що ми робитимемо з результатами, якщо вони матимуть обвинувальний характер. На наш погляд, це серйозна правова проблема і вирішити її в

єдиному законі навряд чи вдасться. Проте, залежно від цілей і завдань, вона цілком може вирішуватися в конкретному відомстві та міністерстві самостійно в рамках чинного закону.

Прийняття закону про поліграф в Україні значно полегшить організаційне вирішення питання щодо безпосереднього його застосування та використання результатів. Мова іде про обмеженість сфери застосування поліграфа, про достовірність отриманої інформації, про її оцінку та перевірку. Поліграф оцінює правдивість інформації, що повідомляється людиною. Виникає питання, а отриманої інформації на поліграфі для висновку про людину достатньо або потрібні ще додаткові та повторні перевірки з використанням інших методик, способів і форм. Організація застосування поліграфа, на нашу думку, якраз і має включати питання про спільне, комплексне використання поліграфа з іншими методами при проведенні різних кадрових та службових перевірок.

Крім нормативно-правових та організаційних питань, закон про використання поліграфа в Україні має вирішити і психофізіологічне питання. Йдеться про те, що наскільки психофізіологічні закономірності, явища та процеси, покладені в основу методик тестування з використанням поліграфу, зумовлюють їхню законність, безпомилковість та відповідальність. На нашу думку, не вирішивши це питання використання поліграфа не дасть достовірної інформації, бо самі методики будуть неефективними.

У нашому випадку ми говоримо про прикладну психофізіологію. У її основі перебувають, як відомо, дві закономірності, по-перше, сила та обсяг психофізіологічної реакції у певних рамках рівні та відповідають чинному подразнику. По-друге, сила та обсяг психофізіологічної реакції залежить не тільки від подразника, ця реакція буде залежати і від впливу на організм людини, її психіку інших факторів, які не завжди можуть бути враховані під час дослідження. Знайомлячись з роботами з розробки методів для оцінки достовірності інформації, отриманої поліграфологами видно, що в основі цих методик, як правило, лежить перша закономірність, друга практично не береться до уваги з тієї причини, що вона не є визначальною. Використання лише першої закономірності під час розробки методик, на нашу думку, приречені щодо отримання не зовсім достовірної інформації. В даному випадку рівень неточності в достовірності інформації залежатиме від рівня ігнорування впливу на організм людини другої закономірності. Організм людини навіть під час перевірки на поліграфі продовжує жити своїм життям і це життя найчастіше не пов'язане з очікуваним результатом.

Висновок.

На підставі вищевикладеного можна зробити такий висновок. Інформація на поліграфі буде доказом лише в тому випадку, якщо її отримано в рамках досудового слідства або під час проведення судової експертизи. Проведення таких експертиз детально прописано у КПК України та Законі України «Про

судову експертизу».

Практично кожне силове відомство України має чинні відомчі нормативні документи, що регулюють використання поліграфу. Однак таке використання можливе лише для проведення внутрішньовідомчих службових перевірок та кадрової роботи.

Для регулювання використання поліграфу у приватних, державних та комунальних структурах, приватному секторі економіки – службові перевірки, прийом на роботу та ін. – спеціальних законодавчих та нормативних актів немає. Натомість немає і заборони. Тут діятимуть загальні правові засади - **застосування поліграфу можливе лише за згодою опитуваної особи**, воно не повинно вторгтися в особисте життя особи і зазіхати на її інші права і свободи.

Нині Україні потрібен єдиний закон, який би легалізував використання поліграфу загалом, як у державних та комунальних підприємствах так приватному секторі, так і у відповідних силових відомствах та структурах. Цей закон повинен би назвати ситуації, коли роботодавець міг би використовувати поліграф, готувати для цього фахівців, розробляти методики та набувати сертифіковану техніку.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 01.01.2020 р. UKL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
2. *Загальна декларація прав людини* Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
3. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання { *Конвенцію ратифіковано із застереженнями* Указом Президії ВР N 3484-XI ([3484-11](#)) від 26.01.87 } https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085#Text
4. Європейська конвенція про запобігання тортурам та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню Страсбург, 26 листопада 1987 року https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_068#Text
5. Закону України "Про ліцензування видів господарської діяльності" від 02.03.2015 року № 222-VIII <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-19#Text>
6. Закону України «Про соціальні послуги» від 17.01.2019 № 2671-VIII, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>
7. Закон України "Основи законодавства України про охорону здоров'я" від 19 11.1992: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>
8. Про проведення експерименту щодо використання комп'ютерних поліграфів у діяльності органів внутрішніх справ України [Електронний ресурс] : наказ МВС від 28 серп. 2001 р. № 743 // Верховна

Рада України : офіц. веб-портал. –: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/main>.

9. Про подальший розвиток служби психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів внутрішніх справ України [Електронний ресурс] : наказ МВС від 28 лип. 2004 р. № 842 // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. –: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z1365-04>.

10. Про використання поліграфів у діяльності Міністерства доходів і зборів України та його територіальних органів [Електронний ресурс] : наказ Мін. Доходів і збор. України від 02 серп. 2013 р. № 329 № 329 від 02.08.2013 р. // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. –: zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1748-13

11. Про Національну поліцію [Електронний ресурс] : Закон України від 02 лип. 2015 р. № 580-VIII // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. –: zakon5.rada.gov.ua/laws/show/580-19

12. Інструкція про порядок використання поліграфів у Національній поліції України : Наказ МВС України № 920 від 13.11.2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1472-17>

13. Про затвердження Інструкції про порядок організації та проведення опитування персоналу з використанням поліграфа у Міністерстві оборони України та Збройних сил України [Електронний ресурс] : наказ МОУ та ЗС України від 14.04 2015 р. № 164 // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. – Режим доступу : search.ligazakon.ua/l_doc2.ncf/link1/RE26922.html

14. Про прийняття національного стандарту України Наказ Державного підприємства «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості» № 378 від 15.11.2016: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0378774-16#Text>

15. Закон України № 912- IX «Про розвідку»: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/912-20#Text>

16. Про затвердження Інструкції про порядок проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа в органах прокуратури України наказ від 17.09.2021 № 293: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0293905-21#Text>

17. Кримінальний процесуальний кодекс України. (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст.88): <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

18. Про внесення змін в наказ Міністерства юстиції України від 08 жовтня 1998 року № 53/5 [Електронний ресурс] : наказ Мінюсту України від 27 лип.2015 р. № 1350/5 // Міністерства юстиції України : офіц. веб-портал. –: <https://minjust.gov.ua/news/47479>

19. Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах Постанова Пленуму Верховного Суду України N 8 від 30.05.97: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-97#Text>

20. Кодекс законів про працю України Затверджується [Законом № 322-VIII від 10.12.71](#) ВВР, 1971, додаток до №

50, ст. 375: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>

21. Господарський кодекс України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № 18, № 19-20, № 21-22, ст.144):
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>

22. Про впорядкування застосування контрактної форми трудового договору Постанова КМ України від 19 березня й994 р. № 170
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/170-94-%D0%BF#Text>

3. СУДОВО-ПСИХОЛОГІЧНА ЕКСПЕРТИЗА З ВИКОРИСТАННЯМ ПОЛІГРАФУ СУДОВО-ПСИХОЛОГІЧНА ЕКСПЕРТИЗА З ВИКОРИСТАННЯМ ПОЛІГРАФА

Спіріна Ірина Дмитрівна,
доктор мед. наук, професор
Дніпровський гуманітарний університет
Spirinairapublic@gmail.com,

Фаузі Єлизавета Сергіївна,
канд. мед. наук, доцент,
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара,
elizaveta.fedenk@gmail.com,

Коваленко Тетяна Юріївна,
канд. мед. наук, доктор наук з держ. управління, директор,
КП «Спеціалізований медико-реабілітаційний центр для дітей та підлітків»
Дніпропетровської обласної ради,
sanatdet1@i.ua,
м. Дніпро, Україна

Варакута Марина Леонідівна,
магістр, викладач кафедри психології,
ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет»
mlvarakuta@gmail.com

Вступ. Останнім часом дедалі більш поширеною практикою є призначення у судах, і навіть органами досудового слідства психофізіологічних експертиз із застосуванням поліграфа. Тому досить актуальним є вивчення питання об'єкта та предмета зазначеної судової експертизи, а також розгляд ролі судового експерта психолога в даному процесі.

Мета роботи. Проаналізувати особливості проведення судово-психологічної експертизи із застосуванням поліграфа та детально розглянути практичне впровадження теорії установок за Д. М. Узнадзе.

Матеріали та методи. Експертиза із застосуванням поліграфа – це різновид судових психологічних експертиз, на які поширюється дія Закону України «Про судову експертизу» [2]. Подібні експертизи проводяться з метою формування доказової бази у судовому процесі чи під час досудового слідства. Слідча або судова практика свідчить, що формулювання питань без участі судового експерта психолога (поліграфолога) призводить до того, що питання, які виносяться на судово-психологічну експертизу з використанням

поліграфа, нерідко виходять за межі компетенції судового експерта психолога.

Ключовим об'єктом вивчення психологічної експертизи з використанням поліграфа є особистість, а спеціальним об'єктом – психологічна установка на приховування інформації, що цікавить слідство, як такої, яка має певне юридичне значення й викликає настання правових наслідків. У цьому зв'язку важливо згадати особливий напрям у психології – система поглядів грузинського психолога Д. М. Узнадзе, його учнів та співробітників. Цей напрямок відомий під назвою теорії установки [3].

Результати та їх обговорення. Суть цієї теорії полягає в тому, що перед реалізацією будь-якої діяльності людина психологічно готується до її здійснення, причому цей процес може нею навіть не усвідомлюватись. Цей факт підготовки Д. М. Узнадзе і назвав установкою [3].

Установка – неусвідомлений психологічний стан, внутрішня якість суб'єкта, що базується на його попередньому досвіді, схильність до певної активності у певній ситуації. Установка випереджає й визначає розгортання будь-якої форми психічної діяльності. Вона постає як стан мобілізованості, готовності до подальшої дії. Зумовлена відповідною ситуації наявністю у суб'єкта потреби у її задоволенні.

Наявність у людини установки дозволяє їй реагувати тим чи іншим конкретним способом на ту чи іншу політичну чи соціальну подію чи явище та, навіть, стимул чи питання. Відповідно до цього запропоновані стимули по Узнадзе, тільки подразнюють і без того наявне в корі головного мозку вогнище збудження, пов'язане з дослідженням і бажанням «не бовкнути зайвого» у опитуваної особи. Тому й виникає так званий катарсис, коли особа на початку приховувала цікаву інформацію та давала на неї значущі вегетативні реакції, а після того, як зізналась в цьому, то при повторному пред'явленні тих самих питань, стимулів амплітуда вегетативних реакцій суттєво знизилась [4]. Теорія установки Узнадзе є основною теорією в обґрунтуванні науковості методу психологічного опитування з використанням поліграфу. Якщо розглядати виявлення психологічної установки на приховування цікавої для слідства інформації як предмет судово-психологічної експертизи з використанням поліграфа, то сфера компетенції поліграфолога полягає саме у виявленні даної установки до тих чи інших обставин внаслідок її психофізіологічної кореляції шляхом формулювання судовим експертом психологом (поліграфологом) спрямованих питань або інших стимулів, що висуваються в ході судово-психологічної експертизи. А надалі завдання слідства перевірити, чи справді виявлені установки вказують на приховування й причетність підекспертної особи до певних подій або їх деталей, чи ні [5]. Відповіді на питання про існування події чи окремих причин злочину, про винуватість чи невинуватість особи, її причетність чи непричетність до злочину, правдивість

чи хибність її показань судовий експерт психолог (поліграфолог) не дає, так як формулювання таких висновків виходить за межі його компетенції.

При аналізі отриманих під час проведення психологічної експертизи з використанням поліграфу даних щодо поліграми:

- вивчається фоновий рівень динаміки фізіологічних показників;
- відзначаються артефакти (artefactum – "штучно зроблене" – це експериментальний результат, який виникає через відхилення у проведенні дослідження або дефектів методик, що використовуються);
- встановлюється наявність (відсутність) психофізіологічних реакцій на пред'явлені стимули;
- проводиться оцінка динаміки психофізіологічних реакцій обстежуваного на стимули, що пред'являються в ході експертного дослідження;
- виділяється сукупність стимулів, значущих для індивіда, на які несвідомо підекспертний демонструє сильні вегетативні реакції [1].

Оскільки вегетативні реакції певною мірою є «індикаторами» внутрішньої установки на приховування юридично значущої інформації, надалі в результаті дослідження можливе встановлення причинно-наслідкового зв'язку виявлених реакцій на значущі стимули з наміром приховати певні обставини досліджуваної події, що послужило приводом для проведення судово-психологічної експертизи із використанням поліграфу.

Висновки з питань, поставлених поліграфологом, робляться з урахуванням комплексного аналізу отриманих під час дослідження даних.

До компетенції судового експерта психолога (поліграфолога) входить формулювання висновків:

1) про ступінь поінформованості обстежуваної особи про подію або її деталі, що цікавлять ініціатора експертизи, зумовлену наявністю (відсутністю) у неї психологічної установки на приховування значущої інформації, що сформувалася у зв'язку з конкретними обставинами певної події;

2) про наявність або відсутність психологічної установки на приховування значущої для слідства інформації про подію, яка стала підставою для проведення судово-психологічної експертизи з використанням поліграфу.

Формулювання висновку про існування події чи окремих причин злочину, про винуватість чи невинуватість особи, її причетність чи непричетність до злочину, правдивість чи хибність її показань у компетенцію судового експерта психолога (поліграфолога) не входить [5]. Висновок за результатами психологічної експертизи з використанням поліграфу може бути зроблений у категоричній, ймовірнісній формі або у формі висновку про неможливість вирішення поставлених питань. Категоричний висновок за результатами психологічної експертизи з використанням поліграфу може бути отриманий у ситуації, коли експерт може використовувати весь арсенал методів дослідження [1].

Висновки. Висновок експерта – це докладний опис проведених ним досліджень та зроблених за результатами психологічної експертизи висновків, обґрунтовані відповіді на запитання, поставлені особою, яка залучила експерта, або слідчим, суддею чи судом, який доручив проведення експертизи. Питання, які ставляться експерту, та його висновок щодо них не можуть виходити за межі спеціальних знань експерта.

Висновок експерта – це лише джерело відомостей, на основі яких уповноважені особи у порядку, визначеному Кримінально-процесуальним кодексом України, встановлюють наявність або відсутність обставин, що підлягають доведенню, а також інших обставин, що мають значення для кримінального провадження.

Наявність у висновках судового експерта психолога (поліграфолога) безпосередніх суджень про існування події чи окремих причин злочину, про винуватість чи невинуватість особи, правдивість чи хибність показань тощо є прямим порушенням положень кримінально-процесуального закону, що підміняє юридичну оцінку судом, прокурором, слідчим відомостей про злочин.

Список літератури

1. Дуфенюк О. М. Судова практика оцінки результатів використання поліграфа на стадії досудового розслідування / Дуфенюк О.М. Кунтій А.І. // Юридичний науковий електронний журнал. – 2016. – № 2. – С. 119-121.

2. Закону України «Про судову експертизу» (№ 4038-ХІІ, редакція з останніми змінами від 01.01.2022). Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>

3. Коваленко А. Б. Вплив теорії установки Д.М. Узнадзе на розвиток учення про соціальну установку / А. Б. Коваленко // Вісник Харківського національного університету, серія «Психологія». – 2011. – № 981. – С. 98-102.

4. Мотлях О. І. Окремі проблемні питання психофізіологічної експертизи з використанням поліграфа та її результатів у кримінальному судочинстві України [Текст] / О. І. Мотлях // Науковий вісник Ужгородського національного університету: серія: Право / голов. ред. Ю.М. Бисага. – Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2015. – Вип. 32. Т. 3. – С. 137–140.

5. Стешин Б. В. Правові підстави використання поліграфу в Україні // Матеріали ІІІ Міжнародного молодіжного наукового юридичного форуму, м. Київ, Національний авіаційний університет, 14-15 травня 2020 р. / Стешин Б.В. – Тернопіль: Вектор, 2020. – С. 363-365.

4. КРИТЕРІЇ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ З ВИКОРИСТАННЯМ ПОЛІГРАФУ

Лідія Деркач,

Доктор психологічних наук, професор, кафедра психології,
Дніпровський гуманітарний університет,
Дніпро, Україна

КРИТЕРІЇ НАУКОВОЇ ОБГРУНТОВАНOSTІ ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ З ВИКОРИСТАННЯМ ПОЛІГРАФА

Істина відіграє вирішальну роль у людських стосунках. Однак вимірювання правди й брехні залишається спірною областю дослідження психофізіологічних реакції за допомогою поліграфа. Тому метою статті є огляд критеріїв наукової обґрунтованості та оцінки психофізіологічних досліджень брехні-правди за допомогою методів і теорій поліграфа.

Ми спробували проаналізувати основні результати попередніх досліджень (1973-2022), типи та найбільш часто використовувані методи аналізу даних, теорії дослідження психофізіологічних параметрів та їх трактування при тестуванні на поліграфі. Для досягнення нашої мети ми застосували метод систематичного огляду наукової літератури, за допомогою якого проаналізували 96 ретельно відібраних статей (дослідження зосереджені на виявленні брехні з використанням психофізіологічних показників).

Нами виділено три етапи наукового розвитку інноваційних ідей щодо детекції брехні з тестуванням на поліграфі. Ми дійшли наступних висновків: 1) психофізіологічна детекція брехні, або поліграфія, базується на теорії, що констатує : брехня породжує певні емоції, які викликають відповідні вимірювані фізіологічні реакції; 2) основним принципом вимірювання поліграфа є фізіологічні реакції людини: частота серцевих скорочень, артеріальний тиск, дихання та провідність шкіри, які можуть бути пов'язані зі страхом суб'єкта, стресом, гнівом, тривогою щодо обману, хвилюванням, але не завжди з виявленням обману. ; 3) є мізерні докази на підтримку наукової обґрунтованості перевірки на поліграфі як інструменту діагностики та скринінгу обману, брехні; 4) немає стабільних і точних сукупних моделей, які були розроблені для оцінки брехні з використанням психофізіологічних показників під час перевірки на поліграфі, включаючи комп'ютеризовані системи запису; 5) бракує моделі фізіологічних реакцій, пов'язаних з брехнею. Підсумовуючи, вважаємо, що питання про те, наскільки можна оцінити виявлення брехні за допомогою психофізіологічних показників під

час тестування на поліграфі, залишається спірним і потребує подальших досліджень.

Ключові слова: поліграф, детекція брехні, психофізіологічні реакції, ефективність поліграфа, оцінка брехні, валідність тестів на поліграфі, наукова перевірка даних поліграфа, суперечливість думок.

Вступ. Поліграфія зазвичай асоціюється з техніками, методами та теоріями, спрямованими на відрізнення правди від неправди, і останнім часом вона приділяє значну увагу в освітній поліграфологічній літературі [2; 3;4;8;13;29;34;40;51;58;63;68].

Проте в науковому середовищі, а саме серед психологів (поліграфологів) і криміналістів, немає єдиної думки щодо ефективності використання методик поліграфа для виявлення обману під час розслідування кримінальних справ та перевірок на роботу як за кордоном, так і в Україні [63]. Суть суперечки полягає в оцінці чи недооцінці методології поліграфа для підрахунку або виявлення брехні, або щодо характеру доказів дослідження щодо тестування на поліграфі [29; 32;36;51;55;56;57;68].

Як свідчить аналіз наукової закордонної літератури, більшість психологів та інших учених погоджуються з тим, що мало підстав для обґрунтованості поліграфних тестів, включаючи Верховний суд США [43] та Верховний суд Німеччини. Проте перевірка на поліграфі широко застосовується в Ізраїлі, Канаді, США, Україні та ін.

Суперечки щодо достовірності тестування на поліграфі при виявленні обману вже давно є дискусійним питанням. З 1895 року, коли Ломброзо використовував гідросфігмограф – прилад для вимірювання артеріального тиску підозрюваних у злочинах – до винаходу детектора брехні. Подальший розвиток методів виявлення пов'язаний з науковим внеском Джона Ларсона (1921). Він першим в історії тестування на поліграфі впровадив поліграф із записом фізіологічних реакцій суб'єкта на ряд питань протягом усього періоду тестування в поліцейських розслідуваннях. Пізніше поліграф зміг виміряти в тому числі фізіологічні реакції людини:

- шкірно-гальванічна реакція на долоні людини
- частота дихання
- пульс
- кров'яний тиск

Фіксуючи та вказуючи на ці конкретні чотири фізіологічні реакції під час тестування на поліграфі, вважалося, що вони є надійними даними для оцінки того, бреше людина чи говорить правду, і, в той же час, не в змозі їх контролювати.

Водночас противники тестування на поліграфі вважають, що тест на поліграфі вимірює лише одне – тривожність [60]. Подібним чином Сакс

припускає, що «всі ці фізіологічні показники просто асоціюються зі страхом і тривогою» [56]. Банн стверджує, що кров'яний тиск, дихання та потовиділення – це різні фізіологічні системи (12). Таким чином, суперечка пояснюється відсутністю будь-якої повної теорії фізіології брехні. [12].

З часом ученими було запропоновано безліч методів виявлення брехні, а саме:

- Асоціативний Тест (Кент-Розаноф, 1910)
- Міннесотський багатофазний особистісний опитувальник
- Методи Монте-Карло

Наступним механічним інструментом виявлення брехні є оцінка психологічного стресу (1970 р.), яка вимірює рівень людського стресу по голосу.

Примітно, що Коцоглу у 2021 році заявляє, що: «Під час використання поліграфа система кримінального правосуддя не лише порушує права людини звільненого злочинця, а й не захищає суспільство. Поєднання неприпустимості поліграфа в кримінальному процесі та його використання службами створює, таким чином, велику суперечність, яка завдає шкоди цілісності правопорядку» [31,16.].

Американська асоціація поліграфологів (АРА) у 2015 році заявила, що АРА «... вважає, що наукові дані підтверджують достовірність перевірок на поліграфі, які проводяться та інтерпретуються відповідно до задокументованої та затвердженої процедури. Таким чином, такі іспити мають велике доказове значення та корисні для цілої низки цілей, включаючи кримінальні розслідування, роботу з правопорушниками, відбір претендентів на посади, які потребують суспільної довіри» [3].

Отже, валідність . як науковий термін, означає ступінь, до якого дослідження, анкета чи тест точно відображають або оцінюють конкретну концепцію, яка досліджується. Крім того, валідність забезпечує цілісну оцінку наукових робіт і покладається на те, що всі аспекти досліджень є точними або точними та надійними. Мета встановлення критеріїв валідності та надійності в науковому дослідженні полягає в тому, щоб переконатися, що дані є надійними та такими, що можна відтворити, а результати точні.

З цією метою ми критично проаналізували, оцінили та узагальнили сучасні знання в наукових публікаціях (1973-2022) академіків, дослідників, професіоналів та практиків щодо дослідження тестування на поліграфі. Ми зробили спробу оцінити наукову обґрунтованість і надійність перевірки на поліграфі відповідно до доступних оглядів проведених та апробованих досліджень, а також поліграф як інструмент дослідження та перевірки за допомогою набору критеріїв вимірювання [1-70].

Методи. Ми застосували метод систематичного огляду наукової літератури, щоб досягти чіткого розуміння та прийняття фізіологічних

методів як доказу обґрунтованості та надійності, що задокументовано фахівцями - дослідниками. Перелік вибраних доступних робіт відповідав якісним і кількісним вимогам положень АРА (США) 2012 щодо точності критеріїв. Він також вимагав, щоб наукові публікації публікувалися в журналі «*Polygraph*», академічних установах, наукових дослідженнях, що фінансуються урядами. Методологія включала аналіз 96 публікацій, наукових статей і наукових оглядів щодо наукової обґрунтованості тестування на поліграфі, і стосувалася наступної тематики:

1. Різновиди перевірки на поліграфі та застосування: види процедур перевірки
2. Типи питань під час та після перевірки на поліграфі
3. Суперечки щодо об'єктивності перевірки на поліграфі
4. Огляд та аналіз польових та аналогових процедур на поліграфі
5. Чинники, що впливають на достовірність перевірки на поліграфі.

Ми також вважаємо, що огляд наукових досліджень з обговорюваної теми має надзвичайно важливе значення для наукової перевірки тестування на поліграфі сьогодні, оскільки він дає основну масу наукових даних та нових ідей, нових траєкторій для подальших досліджень та перспектив.

Таким чином, дана стаття зосереджена на ряді встановлених критеріїв оцінки валідності та надійності психофізіологічного дослідження при тестуванні на поліграфі.

Ми розглянули наступні критерії для оцінки ефективності психофізіологічних досліджень за допомогою:

1. валідності критерію:

- 1.1. конструювати дійсність;
- 1.2. зовнішня валідність;
- 1.3. внутрішня валідність;
- 1.4. прогностична валідність
- 1.5. екологічна валідність

2. надійність критерію

Потім огляди були узагальнені, виділено загальні риси та відмінності.

Результати та обговорення. З'являється все більше доказів на користь теорії та практичної потреби уніфікувати глобальні критерії оцінки тестування на поліграфі на науковій основі [45], щоб розширити наше глибоке розуміння досліджень тестування на поліграфі та включити міжкультурні контексти;

Разом з тим, ми досить чітко усвідомлюємо різноманіття думок, плюсів і мінусів в оцінці процесу представниками різних культур і парадигм.

З огляду на це, для нас дуже важливо було зрозуміти наукову обґрунтованість поточних психофізіологічних досліджень із застосуванням поліграфа, а також чи підтверджується їх застосування **доказовою практикою в різних культурних контекстах.**

Як ми зазначали раніше, дане дослідження представляє узагальнений огляд західних літературних джерел і доказів щодо методів виявлення брехні, які спираються на психологічні, фізіологічні та особистісні тести.

Історія, методологія та сучасний стан поліграфа (59) розкривають суперечності в теоріях, концепціях і центральних питаннях, що досліджуються [5;6;11;24;25;38;39;41;42;51;53;54;55;59 ;60;67]. Більше ніж сто років різноманітність думок щодо наукової перевірки брехні на поліграфа все ще є актуальною, і в останнє десятиліття спостерігається збільшення уваги щодо проблематики [1;2;8;9;13;14;29;31;33;38 ;45;47;51;52;58;59;60;61;62;65;66].

Тоді виникає питання: чому наукова обґрунтованість і точність тестування на поліграфі досі є предметом гострих дискусій?

Дослідники наголошують на відсутності єдиного числового показника точності критерію брехні.

Зважаючи на це, ми спиратимемося на результати метааналітичного огляду доступних досліджень щодо точності критеріїв для деяких психофізіологічних методів обстеження обману [39, 203]. Цей крок стосується обґрунтованості змісту концепції різними поліграфологами дослідниками та психологами.

Наукова основа тестування на поліграфі, за словами кількох авторів, «...залишається невловимою» Nortje, Tredoux, 2019 [47]; «...його надійність у викритті обману є сумнівною» Palmjotto, 1983 [49]; «...показує на слабку наукову підтримку виявлення брехні за допомогою методу порівняльного запитання: незважаючи на заяви правозахисників про те, що перевірки на поліграфі точні на 80–90%, Національна дослідницька рада (США) не знайшла доказів ефективності [44].

Всупереч викладеному вище, прихильники тестування на поліграфі для виявлення брехні спростовують помилкову та нещирю атаку на поліграф Національної дослідницької ради Raskin, 2014 [51]; Нельсон, 2015[46]. Таким чином, дослідження ефективності та майбутнього тестування на поліграфі нещодавно припустили, зокрема Nortje, оскільки «... наразі немає достатньо точних методів, на які могли б покластися практики. Ми підозрюємо, що передумовою для розробки таких заходів є послідовна та підтверджена теорія» [47].

Подібним чином публікація під редакцією Мікеле Вітторіо в 2020 році також висвітлювала суперечки, невдачі та досягнення ефективності програм поліграфа. Теоретик рекомендував «... розвивати подальші дослідження в цій галузі, покращувати узгодженість, надійність і тестування різних типів і застосувань поліграфів у різних умовах і ситуаціях [63].

На даний час у дослідницькій літературі з тестування на поліграфі наведено відносно детальний опис критеріїв валідності психофізіологічного дослідження детекції брехні [8;13;29;34;54;58;63;68]. З нашої позиції,

науковцями було зроблено багато роботи, але повне уявлення про те, які комплексні методи валідації є науково надійними, все ще залишається неясним і відкритим питанням.

Як ми вже наголошували раніше, поняття валідності розглядається якою мірою спостережувана ситуація відображає «справжню» ситуацію. Валідність тестування на поліграфі означає в нетехнічних термінах, точність тесту у виявленні обману та правдивість [1983, 37]. Оцінюючи результати розвитку тестування на поліграфі в період 1973-1983 рр., ми дійшли висновку, що цей період становлення історії поліграфу були описані різні виміри його наукової валідності [1-45], були представлені різні способи вимірювання обману [46-56], але при цьому, точність дослідження на поліграфі породжувала шалений опір опонентів [4;7;12;16;24;29;35;38;49;50;51- 53;55-57].

Аналіз достовірності. Критерії валідності, які використовуються в цій статті, представлені в різних вимірах, а саме: а) як стандарти для психофізіологічних (психологічних) тестів; б) набір критеріїв для оцінки дизайну дослідження [1983]. Таким чином, ми проаналізували, чи базується **побудова валідації** тестів на поліграфі на конкретній теорії чи теоретичній моделі.

Критерій валідності надзвичайно важливий як основний компонент аналізу валідності, і він виявляє взаємозв'язок між результатами тесту та критерієм істинності.

Дизайн дослідження як критерій валідності під час тестування на поліграфі включає: а) зовнішню валідність; б) внутрішню валідність. **Зовнішню** валідність визначають як встановлену узагальнюваність дослідження для конкретних випробуваних груп населення та умов. Іншими словами, чим більше дизайн дослідження схожий на реальну життєву ситуацію, тим більша зовнішня валідність наукового дослідження.

Внутрішня валідність вимірює ступінь, до якого дослідження контролює сторонні змінні, які можуть бути пов'язані з результатами дослідження [1983,121], і посилюється наявністю контрольних груп [39, 38].

Частота хибнопозитивних і негативних результатів - це критерій, що відображають помилкове рішення про те, що людина не дурить, коли він або вона насправді дурить (**хибнонегативний результат**). **Хибнопозитивний результат** відноситься до помилкового рішення про те, що людина бреше, коли вона насправді говорить правду [39,120]. Помітним показником таких помилкових результатів під час тестування на поліграфі є кількість фізіологічних змін, які сприймаються як брехня чи правдивість. Слід зазначити, що незалежно від показників **оцінка умов, які породжують той чи інший вид помилки, є складним, дискусійним питанням щодо маловивченим у психології детекції брехні.**

Екологічна валідність, запроваджена Брансвіском у 1956 році, означає, що результати певних досліджень можна узагальнити на реальні життєві ситуації.

Наступний критерій, який ми використали в процесі критеріїв наукової обґрунтованості психофізіологічного дослідження - це **надійність**. Поняття надійності пов'язане зі ступенем, до якого тест дає **повторювані результати**. Надійність також відноситься до узгодженості між екзаменаторами / оцінювачами [39,121].

Підводячи підсумок, можна сказати, що фізіологічне виявлення обману за допомогою набору критеріїв вимірювання – валідності дозволило нам **узагальнити сучасні тенденції в аналізі валідності**. Два основні критерії валідності були типовими і часто використовувалися під час перевірки на поліграфі, а саме валідність критерію та надійність.

Як свідчить перегляд літератури, у сучасних наукових дослідженнях широко використовується критерій валідності конструкції [6;12;22;23;39;46;47;49;50;52;53;55;56;57;61], а не критерій валідності. Вибір і різницю між ними має першорядне значення для розслідування випадків, і чи проводяться вони у реальних умовах польових випробувань чи аналогових.

Враховуючи вищезазначене, ми здійснили історичний огляд техніки та методів детекції брехні з психофізіологічними засобами як наукового інструменту перевірки на поліграфі. З цією метою ми **виділили три етапи в хронологічному розвитку нових ідей, тенденцій і останніх досягнень, нових уявлень про аналіз наукової достовірності в тестуванні на поліграфі**.

Етап 1. Що стосується культурного розмаїття, то з **1973 по 1985** роки різко зросла увага до методів, які використовуються для виявлення брехні. На нашу думку, головний фокус уваги в західних культурах був зосереджений на спірних питаннях, а саме:

1. Обґрунтованість тестування на поліграфі [55;56].
2. Науковий аналіз тестування на поліграфі та публічної полеміки з приводу його потенціалу як засобу доказу брехні [56]
3. Поліграф та відбір на вакантні позиції [45]
4. Достовірність та валідність результатів тестування на поліграфі [4;5;7;11;27;36;43;45;49; 51;53;55;56;57;70]

Основні тенденції, що відображали інтереси наукової спільноти того часу, стосувалися, на наш погляд, **методології та технології перевірки на поліграфі, а не критеріїв валідності**. Особливий інтерес викликали публікації, в яких висвітлюються суперечки щодо тестування на поліграфі, різновидів та способів використання [7;11;27;36;43;49;53;56;57;70;].

Більше того, кількість досліджень щодо **наукового обґрунтування та надійності** перевірки на поліграфі була невеликою [51;53;56;57]. Управління

загального бухгалтерського обліку та Управління оцінки технологій (США) виявили серйозні обмеження та результати, що дуже відрізняються у своєму огляді. дослідження валідності та надійності поліграфа. У результаті було прийнято законодавство, яке **обмежує використання поліграфа** в кримінальних розслідуваннях і забороняє його використання для перевірки [11].

На завершення, згідно з висновками науковця Saxe et al [56], валідність тестування на поліграфі ще не встановлена, оскільки:

- a) існують серйозні проблеми з теоретичним обґрунтуванням використання тестів на поліграфі та якістю наявних доказів, що підтверджують достовірність таких тестів;
- b) однією з найсерйозніших проблем, на його думку, є відсутність теорії для пояснення результатів тестування, хоча тести на поліграфі представляють параметри тривоги, які помилково розглядаються як показники брехні;
- c) тривога має багато причинних факторів, крім брехні.

Крім того, ми прийшли до висновку, що в період 1973-1985 рр. деякі теоретики та критики ставили під сумнів надійність і валідність результатів тестування на поліграфі в інших сферах розслідування [бізнес, працевлаштування, державні посади тощо [12;17;27;36]. ;38;45;49;51;55;70], значний сегмент американського бізнесу визнав поліграф на робочому місці як ефективний інструмент перевірки персоналу [45].

Етап 2. Оpubлікована наукова література за **1986-2006 рр.** свідчить про застосування тестування на поліграфі в різних галузях практичного застосування, а саме в наступних аспектах:

1. юридичні питання виявлення брехні [7]
2. нейронаука та виявлення обману [26]
3. лікування та нагляд за сексуальними злочинцями [24]
4. когнітивна основа для виявлення брехні [66]
5. управління державним персоналом [69]
6. різновиди тестування на поліграфі, види процедур тестування [1-29;32-47]
7. способи проведення перевірки на поліграфі за допомогою тесту на контрольне запитання (CQT) і тесту на приховану інформацію (CIT) (синонім: тест на знання провини), тесту на релевантність/нерелевантність (RIT) та їхні інноваційні досягнення [30;33, р.262-263.].

Національна академія наук (США) у 2003 році опублікувала фундаментальний звіт про оцінку точності поліграфа в 57 дослідженнях. [42].

Так, в опублікованій науковій літературі поліграф описується як ймовірнісний і недетермінований тест, що включає як фізіологічний запис,

так і статистичні методи [46]. Було показано, що діагностичні поліграфи, орієнтовані на певну подію, забезпечують середню точність 0,89 з 95% довірчим діапазоном від 0,83 до 0,95. Було показано, що багатопроблемні скринінгові поліграфи забезпечують показники точності із середнім показником 0,85 і 95% діапазоном довіри від 0,77 до 0,93 [46 p.28].

Було проведено кілька оглядів точності поліграфа [1-70], і точність поліграфа становила від 80% до 90% часу. Вони також припускають, що поліграф далеко не безпомилковий, але кращий, ніж здатність середньої людини виявляти брехню, що, як підтверджує дослідження, він може робити приблизно в 55% випадків.

Таким чином, є багато підстав вважати, що різноманітні методології, технології, їх інноваційні досягнення, теорії, нові тенденції та уявлення про корисність тестування на поліграфі даного періоду часу істотно розширили сфери його застосування. Крім того, є очевидні кілька суперечок щодо достовірності психофізіологічних досліджень на поліграфі, що ведуться роками, для виявлення брехні. [1-12].

По-перше, існувала дивовижна розбіжність між теоретиками та практиками щодо огляду та аналізу польових і аналогових досліджень поліграфа та його наукового підтвердження. [2;3;51-53;55-58].

По-друге, підвищення планки ефективності використання різних типів запитань під час тестування на поліграфі, їх прогностичного значення [10;27;29].

По-третє, серед дослідників не було згоди в розумінні факторів, що впливають на валідність дослідження на поліграфі [3;4;6; 7;12;53;56], включаючи критеріальну, конструктивну, зовнішню та прогностичну валідність.

На завершення, щоб визначити деякі потенційні прогалини цього періоду, варто згадати, що відсутність загального розуміння того, що таке **фізіологія брехні** та як її виміряти, спричинила кілька нових ідей і думок в наступному столітті.

Етап 3. Нещодавно (2007-2022 рр.) з'явилися нові технології використання тестування на поліграфі, а саме: три підходи до виявлення обману: **вимірювання невербальної поведінки; методи вербального опитування; та оцінка заяв людьми та комп'ютерами, комп'ютеризованими системами запису** [47]. Крім того, було сформовано **три теорії обману: витік, моніторинг реальності, правда-дефолт** [47].

Наприкінці 1990-х років використання тестування на поліграфі в США було розширено не лише для поліцейських розслідувань, але й для перевірки надійності співробітників і керівників громадської безпеки (наприклад, СВ, попередня робота тощо) [62]. Національна Академія наук (США) вказали на надійність поліграфа як 81%-91% [43]. Ці результати були підтверджені [23; 62].

Дослідники запропонували різні теорії виявлення обману з акцентом на пізнанні обману, а саме:

- Неявна чотирифакторна теорія обману ([70]
- Модель стурбованості секретністю [35]
- Теорія маніпуляції інформацією [37]
- Модель обману робочої пам'яті [59;61].
- Когнітивне навантаження нечесності ([64]
- Активаційно-когнітивна конструкція – теорія серйозної брехні [67] та інші теорії.

Ми вважаємо, що суттєва особливість наукової обґрунтованості тестування на поліграфі у 21-му столітті була пов'язана з появою інноваційних підходів у дослідженнях **когнітивної психології, методів, теорій обману, ідей та перспектив, зокрема:**

1. Аналіз голосового стресу [33]
2. Детекція брехні на основі мозку: дактилоскопія мозку; PET, EEG, FMRI [10]
3. Метааналітичні методи
4. Система безшумної розмови
5. Кілька нових детекторів брехні тощо.

Як показують дослідження, відсутність консенсусу серед дослідників щодо валідності тестування на поліграфі стала дискусійною, невирішеною загальносвітовою проблемою протягом останніх десятиліть. Для розширення теорії та дослідницької бази потрібні додаткові дослідження.

Поки що деякі теоретики вважають, що метою нових підходів залишається вимірювання фізіологічної реакції або профілю емоційних реакцій, але не виявлення обману [24].

Тому зрозуміло, що дослідники **повинні оцінювати брехню за допомогою фізіологічних сигналів різними способами:**

- коригування використовуваної шкали вимірювання брехні;
- кількість і види використовуваних фізіологічних сигналів;
- дослідження типу брехні;
- алгоритми, що використовуються для аналізу отриманих даних, які виводять стан брехні;
- використана техніка перевірки висновків.

Намагаючись уточнити критерії наукової обґрунтованості перевірки на поліграфі, кілька дослідників [18;19] підкреслили необхідність переходу від одновимірного до багатовимірного розгляду конструкту.

Згідно з Деркач [18], індивідуальний когнітивний стиль обробки інформації узгоджується з індивідуальним профілем функціональної асиметрії мозку у шультів, правшів та амбідекстрів. Це дає унікальну можливість вимірювати індивідуальні профілі фізіологічних реакцій під час

перевірки на поліграфію окремо у : правшів, лівшів та амбідекстрів, бо профілі реакцій є у них майже індивідуалізованими на брехню та правдивість.

Інший шлях розробки питання пропонує Охромій [48], яка пропонує змогу виміряти толерантність людини до дозованого розумового та фізичного навантаження, визначити рівень фізичної витривалості індивіда до процедури використання поліграфу та після, порівнюючи їх.

Розглядаючи психофізіологічні реакції людини як багатогранні, індивідуалізовані та типові для поведінки досліджуваного, вчені мають, таким чином, **досліджувати різні компоненти конструкту незалежно один від одного. Це дозволить краще зрозуміти, як вони пов'язані з різними психологічними та соціальними факторами.**

Так, автори [18; 48] вважають, що інноваційна сила підходу заснована на інтегрованих техніках і теоріях, які забезпечують вимірні, якісні показники перевірки на поліграфі.

Підсумовуючи великий обсяг отриманої нами наукової інформації про тестування на поліграфі, отриманий ним, і висновки, які він прийшов (1973-2022), ми прийшли до висновку що були розроблені теоретичні та методологічні основи тестування та теорії дослідження брехні на поліграфі., в яких можливо визначити спільне та різне.

Серед загальних факторів варто відзначити: 1) сам поліграфічний прилад майже стандартний; 2) Основні компоненти перевірки на поліграфі: Pretest Interview; Процедура тестування; стимуляційні тести; 3) Співбесіди після тестування. Відмінності включають: 1) певна різноманітність процедур тестування; 2) застосовуваний(-і) метод(и) поліграфа; 3) типи процедур тестування; 4) типи та види питань (CQT; R/I).

Підводні камені, характерні для більшості наукових досліджень: 1) відсутність єдиної та виваженої психофізіологічної теорії брехні; 2) стикаються з методологічними труднощами, пов'язаними з виявленням брехні; 3) бракує набору наукових критеріїв фізіологічної достовірності отриманих даних; 4) гостра потреба в інноваційних стратегіях для покращення стилю інтерв'ю під час перевірки на поліграфі.

Ми віримо, що подальший розвиток у сфері виявлення обману буде пов'язаний із досягненнями в дослідженнях когнітивної психології в поєднанні з нейронаукою, щоб розширити наше розуміння фізіологічних механізмів брехні, профілів відповідей у лівшів і правшів тощо.

Висновки. 1) У даній роботі ми спробували створити огляд наукових публікацій за 1973-2022 роки щодо критеріїв наукової обґрунтованості психофізіологічних досліджень із застосуванням тестування на поліграфі.

2) Основним критерієм оглядового аналізу був хронологічний опис трьох етапів розвитку вимірювання та виявлення брехні та правди, запропонований авторами даної статті.

3) У поліграфічних дослідженнях доведено, що докази, що мають відношення до валідності тестування на поліграфі, отримані з двох основних джерел: а) базові знання про процеси, які вимірює поліграф, і фактори, що впливають на ці процеси;

4) Прикладні дослідження, які оцінюють валідність критеріїв або точність тестування на поліграфі в конкретних умовах і ситуаціях, все ще є гарячою темою дискусій.

5) Роль імпліцитних афективних процесів у дослідженні психофізіологічних реакцій людини при тестуванні на поліграфі досі залишається неясною.

Ми спробували проаналізувати основні результати попередніх досліджень (1973-2022), типи та найбільш часто використовувані методи аналізу даних, теорії дослідження психофізіологічних даних при тестуванні на поліграфі. Для досягнення нашої мети ми застосували метод систематичного огляду, за допомогою якого проаналізували 96 ретельно відібраних статей (дослідження зосереджені на виявленні брехні з використанням психофізіологічних параметрів). Виділено три етапи наукового розвитку інноваційних ідей щодо детекції брехні з тестуванням на поліграфі. Ми дійшли наступних висновків: 1) психофізіологічна детекція брехні, або поліграфія, базується на теорії, що брехня породжує певні емоції, які викликають відповідні вимірювані фізіологічні реакції; 2) основним принципом вимірювання поліграфа є фізіологічні реакції людини: частота серцевих скорочень, артеріальний тиск, дихання та провідність шкіри, які можуть бути пов'язані зі страхом суб'єкта, стресом, гнівом, тривогою щодо обману, хвилюванням, але не завжди з виявленням обману. ; 3) є мізерні докази на підтримку наукової обґрунтованості перевірки на поліграфі як інструменту діагностики та скринінгу; 4) немає стабільних і точних сукупних моделей, які були розроблені для оцінки брехні за допомогою психофізіологічних показників під час перевірки на поліграфі, включаючи комп'ютеризовані системи запису; 5) немає моделі фізіологічних реакцій, пов'язаних з брехнею. Підводячи підсумок, ми вважаємо, що питання про те, наскільки можна оцінити виявлення брехні за допомогою психофізіологічних показників під час тестування на поліграфі, залишається спірним і потребує подальших досліджень.

Подальші дослідження. На думку авторів, необхідні подальші наукові траєкторії багатовимірного підходу до тестування якості поліграфа в рамках ПРОГРАМИ: «Організація моніторингу та оцінки тестування якості поліграфа за допомогою фізіологічної методології», запропонованої авторами даної роботи.

Література:

1. Abrams, S. (1984). The Question of the Intent Question. *Polygraph*, 13, 326-322.
2. Acklin, M., Velasquez, J. (2021). Improving Criminal Responsibility Determinations Using Structured Professional Judgment. *Frontiers in Psychology*, 12
<https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.700991>
3. American Polygraph Association (1997). Manual for Polygraph School Accreditation. Chattanooga, TN: APA National Office.
4. Ansley, N. (1983). A Review of Scientific Literature on the Validity, Reliability and Utility of Polygraph Techniques. Ft. Meade, Md: National Security Agency, 1983.
5. Ansley, N. (1983). A Compendium on Polygraph Validity. *Polygraph*, 12, 53-61.
6. Ansley, N. (1990). The Validity and Reliability of Polygraph Decisions in Real Cases. *Polygraph*, 19, 169-181.
7. Ben-Shakhar, G., Bar-Hillel, M., Lieblich, I. (1986). Trial by Polygraph: Scientific and Juridical Issues in Lie Detection. *Behavioral Sciences & the Law*, 4(4), 459-479.
8. Bittle, J. (2020). Lie Detectors Have Always Been Suspect. AI Has Made the Problem Worse. *MIT Technology Review*, March, 13, 2020.
9. Blackstone, K. (2011). Polygraph, Sex Offenders, and the Court: What Legal Aspects of Verification and Detection of Lies During Polygraph Examination. *Brain. Broad research in Artificial Intelligence and Neuroscience*, Vol. 13 No. 1.
10. Bles, M., Haynes, J. (2008). Detecting Concealed Information Using Brain Imaging Technology. *Neuroscience*, 14(1), 82-92.
11. Brooks, J. (1985). Polygraph Testing: Thoughts of a Sceptical Legislator. *American Psychologist*, 40(3):348-354.
 doi: <https://doi.org/10.18662/brain/13.1/284>
12. Ben-Shakhar, G., Elaad, E. (2003). The Validity of Psychophysiological Detection of Information with the Guilty Knowledge Test: A Meta-Analytic Review. *Journal of Applied Psychology*, 88(1), 131.
13. Boiko-Buzyl, Y. (2021). Psychological Aspects of Lie Detection in Studies Using a Polygraph. *Psychological Journal*, 7(3), 28-37.
14. Bunn, J. (2012). The Truth Machine: A Social History of the Lie Detector (John Hopkins Studies in the History of Technology). Kindle Edition.
15. Crewson, P. (2001). A Comparative Analysis of Polygraph with Other Screening and Diagnostic Tools. Research Support Service. Report NO. DoDP01-R-0003.b Reprinted in *Polygraph*, 32, 57-85.

16. Cutler, B., Wells, G. (2009). Psychological Science in the Courtroom: Consensus and Controversy. In : Skeem J.I., Douglas, K.S, editors. *Expert Testimony Regarding Eyewitness Identification*. New York: Guilford Press, 2009, 100-123.
17. De Paulo, B., Lindsay, J., Malone, B et al. (2003). Cues to Deception. *Psychological Bulletin*, 129, 74-112.
18. Derkach, L. (2001). Neuro -Psycho-Computational Technology in Human Cognition Under Bilingualism.- *Lecture Notes in Computer Science*, Vol.2117.- Proceedings of the 4-th International Conference on Cognitive Technology: Instruments of Mind. Springer- Verlag, London, UK, 214-225.
19. Derkach, L. (2001). Continuing Education and Brain: Future Perspectives.- *Proceedings of the International Conference on Millennium Dawn in Training and Continuing Education MDTCE*, 2001, the University of Bahrain, 349-356.
20. Derkach, L. (2005). Third Language Acquisition and Self-Regulation: A New Paradigm.- 4-th International Conference on 3-rd Language Acquisition and Multilingualism. The University of Innsbruck, Switzerland, 26.
21. Ekman, P., O'Sullivan, M. (1991). Who Can Catch a Liar? *American Psychologist*, 1991, 46, 913-920.
22. Fiedler, K., Schmid, J, Stahl, T. (2002). What is the Current Truth about Polygraph Lie Detection? *Basic and Applied Social Psychology*, 24:4, 313-324.
23. Ginton, A. (2013). Decisions to Be Taken in the Use of Polygraph Examinations For Verifying Complaints About Violence: Analysis and Policy Recommendations. *Journal of Investigative Psychology and Offender Profiling*, 10, 166-181.
24. Grubin, D. (2005). Lie Detection and Polygraph. A Historical Review. *Journal of Forensic Psychiatry & Psychology*, 16(2), 357-369.
Doi:10.1080/14789940412331337353
25. Grubin, D., Madsen, L. (2007). Lie Detection and the Polygraph: A Historical Review. *The Journal of Forensic Psychiatry and Psychology*, Vol.16, Issue 2, 357-369
26. Happel, M. (2005) .Neuroscience and the Detection of Deception. *Review of Policy Research*, 22(5), 667-685.
27. Hilliard, D. (1979). A Cross Analysis Between Relevant Questions and a Generalized Intent to Answer Truthfully a Question. *Polygraph*, 7, 73-77.
28. Honts, C., Amato, S., Gordon, A. (2004). Effects of Outside Issues on the Comparison Question Test. *Journal of General Psychology*, 131(1), 53-74.
29. Honts, C., Thurber, S., Handler, M. (2020). A Comprehensive Meta-Analysis of the Comparison Question Polygraph Test. *Applied Cognitive Psychology*, Vol.35, Issue 2, 411-427.
30. Kozel, F., Trivedi, M. (2008). Developing a Neuropsychiatric Functional Brain Imaging Test. *Neurocase*, 2008, 15(1), 1-5.

- 31.Kotsoglou,K. (2021).Zombie Forensics: the Use of Polygraph and the Integrity of the Criminal Justice System in England and Wales. *The International Journal of Evidence and Proof*.2021, Vol.25(1), 16-35.
<https://doi.org/10.1177/136571272098>
- 32.Krapohl, D. Shaw, P. (2015). *Fundamentals of Polygraph Practice*. Academic Press: San Diego, CA.
- 33.Langleben,D. (2008).Detection of Deception with fMRI: Are We There yet? *Legal & Criminological Psychology*, 2008, 13, 1-9.
- 34.Lajante, M., Lux, G. (2020).Perspective: Why Organizational Researchers Should Consider Psychophysiology When Investigating Emotion. *Front.Psychol*, 23 July 2020.
- 35.Lane, J & Wagner, D. (1995). The Cognitive Consequences of Secrecy. *Journal of Personality and Social Psychology*, 69, 237-253.
- 36.Lykken,D.N. (1981). *A Tremor in the Blood: Uses and Abuses of the Lie Detector*. New York, McGraw Hill, 1981.
- 37.McCornack, S (1997). Information Manipulation Theory. *Communication Monographs*, 59, 1-16.
- 38.Menard, C. (1976), *The Polygraph: A Critical Appraisal*. The Florida Bar Journal, Vol.50, NO.3,1976,147-151.
- 39.Meta-Analytic Survey of Criterion Accuracy of Validated Polygraph Techniques (2011). Reprinted in *Polygraph*, 2011, 40(4), 194-202.
- 40.Meissner, C. (2021). What Works? Systematic Reviews and Meta-Analyses of the Investigative Interviewing Research Literature. *Applied Cognitive Psychology*, 35,2, 322-328.
<https://doi.org/10.1002/acp.3808>,35,2,322-328.
- 41.Mitchell,G. (2003). The Polygraph and Lie Detection. *Security Management*, 47(7), 158.
- 42.National Academy of Sciences (2003).Conclusions and Recommendations. *The Polygraph and Lie Detection*. National Academies Press .
- 43.National Research Council (2003). *The Polygraph and Lie Detection*. Washington, DC: The National Academies Press
<https://doi.org/10.17226.10420>.
- 44.National Research Council (2009). *Strengthening Forensic Science in the United States: A Path Forward*.Washington, D.C.: National Academy of the United States, 2009.
- 45.Nagle,D. (1983).The Polygraph in the Workplace. *University of Richmond Law Review* ,Vol.18, Issue 1, Article 3, 43-59.
- 46.Nelson, R. (2015). Scientific Basis for Polygraph Testing. *Polygraph*, 44(1), 28-61.
- 47.Nortje,A., Tredoux, C.(2019). How Good Are We at Detecting Deception. A Review of Current Techniques and Theories. 49(4), 491-504.
<https://doi.org/10.1177/0081246318822953>

48.Okxromiy, G. Optimized Methodologies and Innovative Approaches to the Implementation of the National Program “Physical Activity, Healthy Method of Life”. *Scientific Journal of the National Pedagogical Dragomanov University*. Series NO.15. Scientific and Pedagogical Problems of (physical culture and sports) : Sb. scientific works /Ed.O.V.Tymoshenko.-K.: Publishing House of National Pedagogical Dragomanov University, 2019. Issue 3(111) 19,109-114.

49.Palmjotto, M.J. (1983). Historical Review of Lie-Detection Methods Used in Detecting Criminal Acts. *Canadian Police College Journal* , Volume 7, Issue, 3,1983,206-216.

50.Palmatier, J., Rovner,L (2015). Credibility Assessment: Preliminary Process Theory, the Polygraph Process, and Construct Validity. *International Journal of Psychophysiology*,95, 3-13.

51.Raskin, D.C. (1982).The Scientific Basis of Polygraph Techniques and Their Uses in the Judicial Process -*Proceedings of the Stockholm Symposium on Witness Psychology*, 1982, 319-371.

52.Raskin, D., Honts C.(2002). Handbook of Polygraph Testing. In M. Kleiner (Ed.), *Handbook of Polygraph Testing*. San Diego: Academic Press.

53.Raskin,D., Kircher, J.(2014). Validity of Polygraph Techniques and Decision Methods. In: D.Raskin, C.Honts and J.Kircher (Eds.), *Credibility Assessment Scientific Research and Applications*. London, Academic Press, 2014, 65-132.

54.Samuel, S.G., Chatterjee,T., Thapliyal,H et al. (2019). Facial Psychophysiology in Forensic Investigation: A Novel Idea for Deception Detection. *Journal of Forensic Dental Sciences*, 11(2), 90-94.

<https://doi.org/10.4103/jfo.jfds.4919>

55.Saxe,L., Dougherty,D., Cross,T.(1983). Scientific Validity of Polygraph Testing: A Research Review and Evaluation – A Technical Memorandum. Vol.12, Issue 2, 198-319.

56.Saxe,L., Dougherty,D., Cross, T.(1985). The Validity of Polygraph Testing. Scientific Analysis and Public Controversy. *American Psychologist* 40(3), 355-366.

57.Scientific Validity of Polygraph Testing: a Research Review and Evaluation- A Technical Memorandum (Washington, D.C.: U.S Congress, Office of Technology Assessment), OTA-TM-H-15, November 1983.

58.Shapoval,K.(2020). The Use of a Polygraph During the Investigation of Murders Involving Domestic Violence. *Theory and Practice of Forensic Science and Criminalistics*, 21(1), 66-78.

<https://doi.org/10.32353/khrife.1.2020.04>

59.Sporer, S., Schwandt, B. (2006). Paraverbal Indicators of Deception: a Meta-Analytic Synthesis. *Applied Cognitive Psychology*, 20, 421-446.

60.Stromberg, J.(2014). Lie Detectors: Why They Don’t Work, and Why Police Use Them Anyway .*VOXMEDIA*, Dec, 15, 2014

- 61.Synott,J., Dietzel, D., & Ioannou, M.(2015). A Review of Polygraph History, Methodology, and Current Status. *Crime Psychology Review*, 1(1), 59-83.
- 62.Vicianova, M. (2015), Historical Techniques of Lie Detection. *European Journal of Psychology*, 11(3), 522-534
doi:10.5964/ejop.v11i3.919
- 63.Vittorio, M. (2020). The Effectiveness and Future of Polygraph Testing. *EBP Quarterly*, 5(2), September 3, 2020. University of New Haven.
- 64.Vrij, A.(2014). The Protection of Innocent Suspects: A Comment of Palmatier and Rovner (2014). *International Journal of Psychophysiology*, 95 (1), 20-21.
- 65.Vrij, A., ., Granhag,P., Porter,S (2010.) Pitfalls and Opportunities in Nonverbal and Verbal Lie Detection. *Psychological Science in the Public Interest*, 11, 89-121.
- 66.Walczyk,J., Schwartz, J., Clifton,R et al. (2005). Lying Person-to-Person About Life Events. *Personnel Psychology*, Vol.58 ,Issue 1, 141-170.
- 67.Walczyk, J., Harris, L. Duck, T., Mulay, D (2014). A Social-Cognitive Framework for Understanding Serious Lies: Activation-Decision-Construction-Action Theory. *New Ideas in Psychology*, Vol.34, August 2014, 22-36.
- 68.Widacki, J.(2019). "First Attempts at Practical Use of Instrumental Lie Detection". *European Polygraph*, 13(4), 203-222.
- 69.White, D. (2001). Ask Me No Questions, Tell Me No Lies: Examining the Uses and Misuses of the Polygraph. *Public Personnel Management*,30(4), 483-493.
- 70.Zuckerman,M., De Paulo., Rosental,R.(1981).Verbal and Nonverbal Communication of Deception. In L. Berkowitz (Ed.). *Advances in Experimental Social Psychology*, Vol.14, 1-59.

5.ОРГАНІЗАЦІЯ МОНІТОРІНГУ ЯКОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ПОЛІГРАФУ

Лідія Деркач,

Доктор психологічних наук, професор, кафедра психології,
Дніпровський гуманітарний університет,
Дніпро, Україна

ОРГАНІЗАЦІЯ МОНІТОРІНГУ ТА ОЦІНКА ЯКОСТІ ТЕСТУВАННЯ НА ПОЛІГРАФІ ЗА ДОПОМОГОЮ ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНИХ МЕТОДИК

Останні дискурси в літературі з вивчення поліграфа (детектора брехні) дійсно привернули помітний науковий інтерес протягом останніх двох десятиліть [1;4;5;6;8;10;11;12]. Це очевидно, оскільки співвідношення «правда – брехня» відіграє найважливішу роль у кримінально-правових, судово-медичних та оперативно-розшукових аспектах боротьби зі злочинністю.

Притягнення до суду детекторів брехні, спроба представити в суді результати обстеження на поліграфі є однією з актуальних і дискусійних проблем правових і концептуальних підходів до забезпечення правопорядку в усьому світі. [2;3;4;5;7; 12].

Метою даної роботи є виявлення необхідності уточнення тестування якості конструкта поліграфа, його організаційного моніторингу та оцінки за допомогою фізіологічної методології на основі методу систематичного огляду.

Дослідження також розширює теоретичні погляди, які використовуються в усьому світі для перевірки валідності тестування на поліграфі. Автор пропонує нову структуру- **Програму** для сприяння узгодженості в напрямку майбутнього багатовимірної підходу до розвитку в цій галузі дослідження.

Тестування на поліграфі в психофізіологічних дослідженнях забезпечує дуже точні сигнали та відстеження серцево-судинної, дихальної та електрошкірної діяльності людини, яку неможливо контролювати [2;3;5;8;9]. Дослідження валідності та надійності рішень поліграфа в реальних випадках останнім часом набирають темпів, зосереджуючись на:

- Удосконалення визначення кримінальної відповідальності за допомогою структурованого професійного судження [1];
- Наукові основи поліграфологічної техніки в юридичних питаннях виявлення брехні;

- Наукові основи поліграфологічної техніки в юридичних питаннях детекції брехні [3;10];
- Використання поліграфа під час розслідування вбивств, пов'язаних із насильством у сім'ї [12]
- Поліграф, сексуальні злочинці та суд; правові аспекти перевірки та виявлення брехні під час поліграфа [5]
- Психологічна наука в залі суду: консенсус і суперечки [7]
- Рішення щодо використання поліграфа для перевірки скарг про насильство [8]
- Психофізіологія обличчя в судово-медичних дослідженнях [11]

Таким чином, наш аналітичний огляд методології застосування поліграфа, її сучасного стану та нових ідей удосконалення дав змогу зробити висновок:

Фізіологічна методика детекції брехні була вперше започаткована каліфорнійським поліцейським А.Ларсоном (1921), який запропонував поліграф (детектор брехні) – пристрій, який забезпечував одночасне спостереження за змінами частоти серцевих скорочень, артеріального тиску та дихання людини. Пізніше Л.Кілер модернізував машину, додавши ще один параметр для тестування - шкірно-гальванічну реакцію суб'єкта. Таким чином, як вважалось, профіль індивідуальних відповідей суб'єкта можна розглядати як індикатор того, бреше він чи ні.

Організація моніторингу та оцінки перевірки якості поліграфа з фізіологічною методологією існує понад сто років серед науковців та розробників технології поліграфа. Але до сих пір в науковому середовищі точиться гаряча дискусія про надійність і точність методики виявлення брехні за фізіологічними показниками. Обсяг цих фізіологічних явищ різноманітний і спірний, оскільки індивідуальні фізіологічні реакції дуже мінливі за певних умов. [1;2;7; 9].

Плюси та мінуси щодо обґрунтованості та надійності рішень поліграфа в реальних випадках все ще залишаються різноманітними та суперечать один одному. [1;7; 8;10; 12], і навіть підкріплені інноваційними дослідженнями, на нашу думку, бракує **багатовимірного підходу** до детекції брехні..

Було розглянуто опубліковані роботи, створені в період з 1973 по 2022 рік, і це доведено

Ми робимо висновок, що контрзаходи, проаналізовані дослідниками, що займаються усвідомленістю та технікою дихання [1; 6; 11], підтверджують, що певний контроль над фізіологічними реакціями під час обстеження на поліграфі можливий. Вони додають до дискусії, що ці фізіологічні реакції, отримані під час тестування на поліграфі, демонструють рівень контролю над стресом або тривоги, але не рівень обману [3;4;7;8;9;10;12].

Зважаючи на вищезазначене, ми спробували спланувати організаційний моніторинг та оцінку перевірки якості поліграфа за допомогою фізіологічних методів на замовлення зацікавлених сторін у Дніпровському гуманітарному університеті (2022-2024).

Структура моніторингу та оцінки. Маючи на увазі ці цілі, ми створили структуру функціонального моніторингу та оцінки (M&E), яка включає вісім кроків, а саме:

1. Крок 1. Визначення цілей програми, цілей, запланованих результатів.
2. Крок 2. Створення індикаторів.
3. Крок 3. Створення плану збору даних, методів і графіка.
4. Крок 4. Визначення ролей і обов'язків.
5. Крок 5. Партнерство для планування, координації та управління МіО.
6. Комунікація, плановий моніторинг програми.
7. Створення плану аналізу та шаблонів звітів.
8. План розповсюдження та звітування зацікавлених сторін.

Наведені вище кроки забезпечують, на нашу думку, науково обґрунтовану реалізацію завдань Програми.

Таким чином, **моніторинг** розглядається нами як періодична оцінка запланованих заходів для реалізації, якщо вони виконуються, як заплановано.

Аналіз передбачає оцінку Програми щодо досягнення результатів і впливу результатів на основі використання визначених показників.

Визначивши цілі та завдання програми та заплановані результати, ми плануємо отримати відповіді на такі запитання:

1. Яку центральну проблему вирішує Програма?
2. Які кроки вживаються для вирішення проблеми?
3. Які маркери успішного вирішення проблеми?
4. Індикатори реалізації цілей?

Іншими словами, алгоритм буде діяти так: **Проблема-Рішення-Успіх**. Отже, **метою** M&E є вимірювання достовірності психофізіологічного виявлення обману за допомогою сучасних методів і технік поліграфа. **Цілі** передбачають:

1. з'ясувати науковий потенціал методології поліграфа для виявлення обману;
2. вивчити та створити умови для застосування багатовимірного підходу до детекції брехні.

Індикатори для відстеження того, що було зроблено, які називаються **індикаторами процесу**, використовуються для вимірювання процесу, тоді як **індикатори результатів** у нашому дослідженні мають відстежувати, наскільки успішними були програмні заходи для досягнення цілей програми

Крім того, джерело даних моніторингу значною мірою залежатиме від того, який набір показників використовується для вимірювання цілей, які дані можна зібрати та як. Для вирішення цих організаційних та методологічних питань необхідна професійна комунікація між

співробітниками Програми, зацікавленими сторонами та керівництвом Університету.

Наступним питанням моніторингу, яке потребує серйозної уваги в успішному плані М&Е, є ролі та відповідальність. Він стосується обов'язків щодо збору даних для кожного показника, включаючи управління часом.

План моніторингу та оцінки також передбачає створення Плану аналізу, спрямованого на звітування проміжних результатів, отриманих і таблицю для звітності за показниками. Тобто, як просувалась Програма з початкової точки.

Останній крок має включати план розповсюдження та звітування зацікавлених сторін. Він вимагає дати відповіді на такі запитання:

1. Як дані Програми МіО будуть представлені зацікавленим сторонам (метод проектування)?
2. Як буде використовуватися виправлення, якщо це необхідно?
3. Як дані використовуватимуться для якісних змін у полі?

Загалом, після виконання восьми кроків схема плану моніторингу та оцінки має виглядати так:

1. Програма: цілі, завдання, результати.
2. Індикатори: Таблиця з джерелами даних, терміни збору, обов'язки
3. Ролі та обов'язки: опис кожного члена команди, збір даних моніторингу та оцінки, аналіз та звітність
4. Звітність: план аналізу, таблиця шаблону звітності.
5. План розповсюдження: Опис того, коли та як Дані моніторингу та оцінки будуть розповсюджуватися всередині та ззовні.

На завершення ми наголошуємо, що ми намагалися надати наше бачення процесу моніторингу та оцінки, завдань і результатів, які необхідні для успішної реалізації Програми.

Діяльність з моніторингу та оцінювання планується чітко відмежовувати від формального та підсумкового оцінювання критеріїв ефективності, оскільки вони підтримують різні функції.

Література:

1. Acklin, M., Velasquez, J. (2021). Improving Criminal Responsibility Determinations Using Structured Professional Judgment. *Frontiers in Psychology*, 12
<https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.700991>
2. Ansley, N. (1983). A Compendium on Polygraph Validity. *Polygraph*, 12, 53-61.
3. Ben-Shakhar, G., Bar-Hillel, M., Lieblich, I. (1986). Trial by Polygraph: Scientific and Juridical Issues in Lie Detection. *Behavioral Sciences & the Law*, 4(4), 459-479.

4. Bittle, J. (2020). Lie Detectors Have Always Been Suspect. AI Has Made the Problem Worse .*MIT Technology Review*, March,13, 2020.
5. Blackstone, K. (2011). Polygraph, Sex Offenders, and the Court: What Legal Aspects of Verification and Detection of Lies During Polygraph Examination. *Brain. Broad research in Artificial Intelligence and Neuroscience, Vol.13 No.1.*
6. Boiko-Buzyl,Y.(2021). Psychological Aspects of Lie Detection in Studies Using a Polygraph. *Psychological Journal*, 7(3), 28-37.
7. Cutler, B., Wells, G. (2009). Psychological Science in the Courtroom: Consensus and Controversy. In : Skeem J.I., Douglas, K.S, editors. *Expert Testimony Regarding Eyewitness Identification*. New York: Guilford Press, 2009, 100-123.
8. Ginton, A. (2013). Decisions to Be Taken in the Use of Polygraph Examinations For Verifying Complaints About Violence: Analysis and Policy Recommendations. *Journal of Investigative Psychology and Offender Profiling*, 10,166-181.
9. Honts,C., Thurber,S., Handler,M. (2020). A Comprehensive Meta-Analysis of the Comparison Question Polygraph Test. *Applied Cognitive Psychology*, Vol.35, Issue 2, 411-427.
- 10.Raskin, D.C. (1982).The Scientific Basis of Polygraph Techniques and Their Uses in the Judicial Process -*Proceedings of the Stockholm Symposium on Witness Psychology*, 1982, 319-371.
- 11.Samuel, S.G., Chatterjee,T., Thapliyal,H et al. (2019). Facial Psychophysiology in Forensic Investigation: A Novel Idea for Deception Detection. *Journal of Forensic Dental Sciences*, 11(2), 90-94
- 12.Shapoval,K. (2020). The Use of a Polygraph During the Investigation of Murders Involving Domestic Violence. *Theory and Practice of Forensic Science and Criminalistics*, 21(1), 66-78.
<https://doi.org/10.32353/khrife.1.2020.04>

6. ВИСНОВКИ

1. Проведено наукове дослідження з окресленої тематики надало можливість фахівцям-дослідникам визначити **сучасний стан та перспективи оцінки достовірності отриманої інформації за допомогою поліграфу.**

Проблематика критеріїв оцінювання ефективності психофізіологічних досліджень з використанням поліграфу набула актуальності та широкої науково-дослідної активності науковців як в Україні, так і за кордоном в останні десятиліття.

2. Огляди закордонних та вітчизняних робіт з проблеми організації моніторингу якості проведення психофізіологічних досліджень із застосуванням поліграфу свідчать про гостру дискусію, яка точиться в наукових колах, стосовно проблеми використання поліграфу у судочинстві та інших сферах правового регулювання країн світу. Зокрема, в юридичній літературі України все частіше з являються наукові дослідження присвячені проблемі використання поліграфа, як **засобу одержання доказової інформації.**

У зв'язку з цим велику теоретичну та практичну значущість, на наш погляд, становлять спроби розробки і впровадження в практичну діяльність конкретних засобів використання поліграфу на прикладі **США, Канади, Ізраїлю**, для:

- збору відомостей, що оперативно звужують коло осіб, запідозрених у злочині
- встановлюють факт вчинення злочину;
- сприяють ідентифікації винних осіб;
- створюють передумови для подання ними правдивих показань-виявлення неточностей, протиріч, невідповідностей в показаннях;
- збирання іншої додаткової інформації.

Поліграф (синоніми: лайдетектор, варіограф) та отримані в результаті його застосування факти **практикують розглядати як докази або як оперативні, орієнтовно-тактичні дані** в таких країнах як Англія, Японія, Бразилія, Індія тощо. В Україні застосування поліграфа законодавством прямо не заборонено. Виконання поліграфічних перевірок не суперечить чинному законодавству України і не порушує його, воно має на меті насамперед захист конституційних прав людини.

3. Одним з найбільш ґрунтовним в розгляді дискусійних, не вирішених до сього часу, залишається проблема міждисциплінарних підходів до критеріїв оцінювання валідності поліграфу, що проведені в нашому дослідженні на перетині психофізіології, психології та психіатрії.

Нами встановлено, що в спеціальній психолого-психіатричній науковій літературі наголошується, що давно описані можливості поліграфу для:

- встановлення психологічного стану особи;
- виявлення реакцій на зовнішні подразники і дисимуляції методом тестового спостереження за допомогою поліграфу - багатоканального осцилографу для одночасного запису різних психофізіологічних реакцій організму на вербальну інформацію (кровообіг, дихання, електропровідність шкіри, артеріальний тиск та ін.);
- володіння чи приховування інформації;
- реєстрація емоційного стану осіб під час їхнього допиту з метою виявлення та розкриття причин, змісту даних, що приховуються або замовчуються допитуваними особами.

Але **не доведено**, що поліграф фіксує показники брехні, адже прилад фіксує емоційний стан особи за впливу на неї словесним подразником чи демонструванням певних наглядно-образних б ектів.

4. Підсумовуючи викладене, зауважимо, що з нашої позиції, необхідно виважено та осмислено розрішити спірні питання щодо технічного, тактичного, етичного, кримінально-процесуального, психолого-психіатричного аспектів використання поліграфу. Іншими словами, потрібна міждисциплінарна модель поліграфу, в якій мають бути репрезентативними інструментальні психофізіологічні експерименти на основі поліграфу.

Нами надані рекомендації стосовно використання **перспективних додаткових функцій поліграфу** з детекції брехні у ліво-і-право півкульних допитуваних, а також інноваційні методики, що діагностують особливості нервової системи особи (її гнучкість до і після проведення процедури тесту).

5. В цілому, ми вважаємо, що використання поліграфу в Україні припустимо, базуючись на чисельних наукових публікаціях та зарубіжному досвіді, який ми ретельно проаналізували в нашому дослідженні. При цьому ми фокусували увагу на неефективності окремих традиційних методів отримання вербальної криміналістичної інформації за допомогою поліграфа на основі психофізіологічних показників людини.

6. **Перспективами подальших розвідок** вбачаємо у детальному дослідженні міждисциплінарних підходів до інноваційних змін у використанні поліграфу, на їх основі створення моделі поліграфу для фіксування брехні, обману тощо, які співвідносяться з чинним кримінальним процесуальним законодавством.